

Departament d'Història de l'Art
Facultat de Geografia i Història
Universitat de Barcelona

CASES GRANS.
INTERIORS NOBLES A BARCELONA (1739-1761)

Rosa M. Creixell i Cabeza

Directora: Teresa-M Sala i García

Tesi per optar al títol de doctora en Història de l'Art

Història, Teoria i Crítica de les Arts: Art Català i connexions Internacionals
(bienni 2003-2005)

Volum. I. Text.

Traçar els límits d'un edifici o d'una ciutat és el primer que fa un arquitecte abans d'edificar. Conten els mites que els mateixos déus de l'arquitectura ajudaven els reis a clavar estaques al terra i unir-les amb una corda per dibuixar el contorn exterior d'un temple o d'un edifici. Els límits entre l'exterior, on sotgen els perills, i l'espai interior, on l'home s'aixopluga i defensa, constitueixen el fonament de l'arquitectura.

Pedro Azara. *La ciutat que mai no existí.*

IV. Figurar, construir i habitar

Historiadors com J. Junquera apunten que l'arribada dels Borbons al tron espanyol va suposar un punt d'inflexió en els hàbits domèstics nacionals. Nous usos socials irradiats des de la cort madrilenya van marcar i transformar profundament la concepció que fins el moment es tenia de l'habitatge.¹ Dintre d'aquest context, i acceptant que l'estil de vida d'un determinat grup social ve marcat i definit per l'ús i l'especialització que fa de l'espai domèstic que ocupa,² es fa evident que una de les principals qüestions a contestar en el present tesi doctoral -a més de saber si el cercle aristocràtic barceloní va veure's influenciat per les modes cortesanes- serà com s'articulava l'espai interior de les seves *cases grans*. Amb tot, cal avançar que aquest

---

¹ Junquera Mato, JJ: "Salón y corte, una nueva sensibilidad" a: *Domenico Scarlatti en España*. Madrid, Ministerio de Cultura, 1985, pàgs. 411-455.

² Lencina, X: "Cultura i societat a la Barcelona Moderna. Estils de vida de l'elit urbana al segle XVII" a: *El cor urbà dels conflictes: identitat local, consciència nacional i presència estatal*. IV Congrés internacional d'Història local de Catalunya, Barcelona, L'Avenç, 1999, pàgs. 195-203.

darrer aspecte només podrà ser abordat amb certa correcció un cop entesos els mecanismes d'articulació i construcció de la pròpia ciutat. En aquest sentit s'haurà de desvetllar la visió pertinent que el fet de construir i habitar l'urbs passa per no desestimar la importància del que convindrem a denominar "alteració dels ritmes quotidians". Sols sense perdre de vista les repercussions que això va suposar és possible donar sentit al fet de construir, modificar i ocupar l'espai en aquesta primera meitat del segle XVIII a Barcelona. És del tot pertinent, doncs, insistir en la relació causa-efecte entre els esdeveniments sobrevinguts de tipus històric o social -els setges o la mateixa arribada de camperols a l'urbs, per exemple- i el desenvolupament urbanístic a què es veié sotmesa la pròpia ciutat. Així mateix, és rellevant recordar que la fragmentació dels ritmes quotidians va respondre a les causes més diverses i que els esdeveniments bèl·lics van estar llarg temps presents amb gran força en l'imaginari col·lectiu. Però no es pot minimitzar la capacitat de la ciutat d'emascarar-se amb un embolcall puntual i il·lusori per oferir una imatge faustuosa i de solemnitat en insignes esdeveniments. Així doncs, tan sols dibuixant la configuració de la ciutat construïda i de la ciutat engalanada i entenent el paper de l'administració local, els encàrrecs de la pròpia clientela o l'organització i la manera de treballar dels artífexs de la construcció, serà factible perfilar i contextualitzar les arquitectures particulars que es van construir en la ciutat. Aspecte que abordarem a bastament en el cinquè capítol.

Dia 17. Este dia se comio a la una por haver ido todos a ver el desembarco de nuestro Rey Carlos tercero, inmediatamente se rezaron visperas y comp̄s: resto de oraciones se rezaron las letanías, inmediatamente se ceno y se fue a ver la función...

Diario de la comunidad de San Cayetano de Barcelona. Oct. 1759.

1. La ciutat engalanada. Rituals oficials al servei de l'elogi regi.

Arran de la beatificació d'un sant, la consagració d'una església o la proclamació d'un nou sobirà, moltes ciutats europees s'abocaven a actes festius que comportaven, entre d'altres activitats, el canvi parcial del rostre de l'urbs com a conseqüència de sobreposar a la pell original una altra de cartó pedra. És justament en aquest sentit que hem convingut en denominar i qualificar aquesta ciutat, puntual i momentània, d'engalanada.

En el marc de les transformacions esporàdiques que patien les ciutats no es pot ometre la importància del fenomen de la festa laica o religiosa. Conscients de la complexitat d'allò que els especialistes han convingut en denominar “festa barroca”,³ no és menys cert que en cada una d'elles es construïa una nova imatge de la ciutat, dimensió que obliga al seu tractament en el present capítol si hom pretén mostrar la cara més fugaç de Barcelona entre 1739 i 1761. Per desvetllar la ciutat

---

³ Entenem per “festes barroques” les manifestacions festives de caire efímer que *introdueixen dos aspectes consubstancials amb l'època: el que és lúdic i el que és teatral (...)*. Manifestacions que van anar diluint i transformant la seva càrrega simbòlica amb el pas del temps però que, malgrat tot, encara van estar molt presents en el set-cents. Vegeu, Triadó, JR: *Història de l'art Català. L'època del Barroc*. Barcelona, Edicions 62, pàgs. 110 i 126.

engalanada, la Barcelona amagada darrera d'arquitectures fictícies durant uns dies, s'han escollit les celebracions de lloança a la monarquia que van tenir lloc en el marc temporal de la recerca, per bé que podrien haver estat altres tipus de celebracions com ja s'ha exposat al principi. Les anades i vingudes, els naixements, els casaments, els òbits o les proclamacions en el si de la reialesa generaven un complex engranatge en vil·les i ciutats amb el fi d'aconseguir homenatjar l'insigne família amb el màxim esplendor possible i capturar, si aquests eren presents o, sinó, per defecte, els seus representants, la seva simpatia i complaença. Habitualment la iniciativa i la direcció de l'organització quedava sota la supervisió i control de les autoritats municipals i del mateix govern que, amb la col·laboració obligada de tots els estaments i col·lectius de la societat, dissenyaven i portaven a terme un seguit d'actes commemoratius. Entre les accions realitzades pel present discurs són rellevants totes aquelles que afectaven l'espai públic, com era la creació de programes artístics en el seu traçat, o l'ornamentació de façanes, cases i carrers. D'aquesta manera, al llarg del recorregut per on discorria la comitiva reial es projectava una lectura simbòlica i al·legòrica de la ciutat a partir de la construcció d'una imatge il·lusòria i fantasiosa. I és que, si s'identifica la casa com un teatre de sociabilitat amb una escenografia artística i simbòlica escaient, en aquests events també la ciutat adopta un significat similar. No oblidem que les arrels del fast urbà cal cercar-les en la pervivència de la tradició medieval del teatre al carrer, on es mantenen aspectes essencials de l'univers festiu com la capacitat de convocar una gran massa d'individus, la ruptura dels ritmes quotidians i la modulació escènica de l'espai ciutadà.⁴

Quant es tracta d'avaluar l'atenció que aquestes manifestacions artístiques han merescut per part de la historiografia de l'art cal concloure, tal i com s'exposa en *La*

---

⁴ Per aprofundir en aquest tema vegeu "La Barcelona ideal i la Barcelona real en la cultura literària de l'edat moderna" a: *Revista Barcelona Quaderns d'Història*. núm. 9, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2003. [Monogràfic temàtic]

Màscara Reial. Festa i al·legoria a Barcelona l'any 1764,⁵ que ha estat extensa i prolífera. Per això, donat que els eixos i particularitats de la festa efímera al Principat han estat a bastament estudiats i s'allunyen dels objectius particulars de la present tesi doctoral, reiterem que en les pàgines següents l'interès és evidenciar el fet d'una imatge de la ciutat transitòria i efímera en un moment determinat, reflexionar i posar en relleu com van ser aquestes transformacions i, especialment, com la ciutadania, protagonista secundària de cada funció, va viure aquests esdeveniments.

¿Com s'organitzà l'aparició d'una ciutat de pedra i cartó, una ciutat bellament emmascarada, encara de concepció barroca però possiblement caminant cap a nous paradigmes estètics? En els primers seixanta anys del set-cents, Barcelona s'engalanà en diverses ocasions⁶ i, per tant, escollir determinats episodis de les proclamacions ens permetrà codificar coincidències i divergències dels patrons estètics emprats. La llista comença amb l'espera de Felip V a la ciutat comtal per rebre la seva primera muller, amb qui s'havia maridat per poders a Figueres dies abans.⁷ Anys més tard, en el període comprès entre el 1724 i el 1731, la ciutadania sortí novament al carrer per retre pleitesia a distints membres de la família reial: primer a don Lluís I, monarca de curta vida, i després al futur Carles III de camí cap el seu recent estrenat regnat de Nàpols. Transcorreguts deu anys els esdeveniments es repetien amb motiu de l'estada a Barcelona de Felip quan anava de viatge cap a Itàlia. Es tracta d'una llarga llista, on caldria sumar-hi les festes celebrades amb motiu de l'accés al tro de Ferran VI, el trànsit cap a Torí de la infanta dona Maria Antònia, duquesa de

---

⁵ *La Màscara Reial. Festa i al·legoria a Barcelona l'any 1764*. Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya, 2001. Especialment interessant és l'estat de la qüestió, donat que posa de relleu l'evolució del coneixement de la festa efímera a Catalunya i destaca el treball dels principals especialistes en el tema.

⁶ Per a tot aquell interessat en aquesta qüestió resulta d'obligada lectura "Les festes reials a la Catalunya del Barroc" de M. Àngels Pérez Samper. L'autora fa un recorregut per totes i cada una de les celebracions que van tenir lloc en el transcurs dels segles XVI i XVIII. Vegeu Pérez Samper, MA: "Les festes reials a la Catalunya del Barroc" a: *El Barroc català*. Barcelona, Quaderns Crema, 1989, pàgs. 345-378.

⁷ Vegeu Riera Fortiana, E: "Les festes celebrades a Catalunya durant el viatge i el casament de Felip V (1701-1702) a: *Ibidem*, pàgs. 395-409.

Savoia, l'any 1751⁸ o, ja finalment, l'any 1759, el retorn de Carles III i la seva esposa Maria Amàlia com a nous monarques espanyols.

Fent un apart momentani al canvi de fisonomia de la ciutat vinculada a la institució monàrquica, és enriquidor veure com la construcció i creació del nou barri de la Barceloneta oferí diversos moments festius i de transformació de l'espai urbà, on en els fausts organitzats per la consagració de l'església de sant Miquel exemplifiquen el que fins el moment s'ha anat exposant. Segons consta en la documentació notarial, entre els mesos d'agost i setembre de 1755 els membres de l'organització, designats pels gremis, van treballar activament per heure un esdeveniment magnífic en el qual participaven cinc carros triomfals. El comissionat format per Josep Trulls, escultor, Josep Sala, pintor, Anton Riera, argenter, Anton Parera, daurador, Carles Gelabert, perxer, entre d'altres, va encomanar la creació de les peces als pintors Pere Casanovas i Miquel Miele, mentre que l'estructura va ser encomanada al fuster Francesc Rodelles.⁹ Es tractava de realitzar quatre carros petits i un de gran tamany els quals *sels dexara de la Drassana, comprenent solament las quatre rodas, barras, y llansa y lo deuran tornar a sos gastos, y sens dany en dita Drassana luego de acabadas ditas festas, en que ha de servir*.¹⁰ Malauradament, les dades disponibles sols indiquen l'existència d'un disseny previ que resta sense especificar i que, per tant, desconeixem. Malgrat l'escassetat de referències al respecte, la lectura dels acords del contracte entre els artífexs i la clientela dona pistes per imaginar-se l'aspecte final dels artefactes. Realitzats amb fusta de bona qualitat, segons s'estipulava, la seva estructura estava composta per una tarima graonada coberta de tela o cartó fort, sense deixar cap espai buit, combinat amb parts daurades o platejades, *quedant sols de color en las tarjas, y*

---

⁸ En els comptes domèstics de Francesc Aparici, marit d'una de les dames que conformen la mostra, apareixen diverses factures que fan referència a les despeses ocasionades per aquesta visita (vegeu annex documental: "Miscel·lània documental núm. 3").

⁹ Arranz, M: *Mestres d'obres i fusters. La construcció a Barcelona en el segle XVIII*. Barcelona, Col·legi Oficial d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona, 1991, pàg. 416.

¹⁰ A.H.P.B, Not. Prats, Sebastià. *Manuale duodecimum instrumentorum*. 1754-1755, Any 1755, fol. 285r.

*popas de dits carros, en que se hajan de fingir historias.*¹¹ Una notícia interessant, perquè mostra l'exuberància i la riquesa del treball talment com la forta concepció encara barroca del disseny, es troba en la descripció del quart pacte del contracte, quan s'indica que, a més de la talla daurada, per la roda dels carros era necessari confeccionar algunes escultures policromades i exemptes que representessin les figures de la Hidra, el lleó, l'àguila, el dofí i la salamandra, totes elles d'una forta càrrega simbòlica.¹² Coneixent l'existència d'un programa i de la construcció d'uns carros triomfals, no és agosarat pensar que també els punts del recorregut de la comitiva haurien estat ornamentats, oferint així un paisatge singular per l'ocasió.

Retornant de nou a les efemèrides vinculades a la reialesa, les fonts més il·lustratives al respecte són les literàries, especialment les relacions que recullen a manera de crònica descriptiva tant la transformació dels espais urbans com els actes organitzats. És gràcies a obres d'autors desconeguts com la *Relación descriptiva de los obsequios con que la ciudad de Barcelona en los días 9, 10, y 11 de Setiembre de 1746 solemnizó el acto de la Proclamación del Rey nuestro Señor Don Fernando Sexto (...)*,¹³ la *Relación obsequiosa de los seis primeros días en que logró la monarchía española su más augusto principio, anunciándose a todos los vasallos perpetuo regozijo, y constituyéndose Barcelona un Paraíso con el arribo, desembarco, y residencia, que hicieron en ella desde los días 17 al 21 octubre 1759. Las reales Magestades del Rey Nuestro Senyor Carlos III (...)*,¹⁴ o la *Gacetilla curiosa escrita por un ingenio de esta Ciudad a un amigo suyo residente en la Corte comunicándole las más pausibles circunstancias con que se solemnizó el feliz arribo y detención de Sus magestades en la citada ciudad*

---

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, fol. 285v. El mateix manual recull l'establiment de capítols de contractació amb els sastres que van realitzar els vestits dels participants en les comitives.

¹³ *Relación descriptiva de los obsequios con que la Ciudad de Barcelona en los días 9, 10 y 11 de setiembre de 1746 solemnizó el acto de la Proclamación del Rey nuestro Señor Don Fernando Sexto*. Barcelona, Joseph Teixidó, 1746.

¹⁴ *Relación obsequiosa de los seis primeros días en que logró la monarchía española su más augusto principio, anunciándose a todos los vasallos perpetuo regozijo, y constituyéndose Barcelona un Paraíso con el arribo, desembarco, y residencia, que hicieron en ella desde los días 17 al 21 octubre de 1759. Las reales Magestades del Rey Nuestro señor Carlos III y la Reyna nuestra señora Doña Maria Amalia de Saxonia, con su altezas del Príncipe Real y demás soberana familia*. Barcelona, Maria Teresa Vendrell y Teixidó, 1759.

de Barcelona,¹⁵ en el cas de la proclamació de Carles III, que és factible comprovar l'alt grau de magnificència amb què es van engalanar els carrers de la ciutat. Menys interessants i detallistes resulten les cròniques escrites per encàrrec. En la que don Antonio de Ubilla y Medina, marquès de Ribas a més d'altres dignitats, va escriure per ordre del mateix monarca Felip V tan sols insinua de passada que *el concurso que hubo hasta Palacio, fue como se puede inferir de lo populoso de una tan grande Ciudad, el adorno de las calles, y balcones, fue correspondiente a la ostentosa opulencia de sus vezinos*.¹⁶ Això no obstant, pàgines més endavant queda explicitat que *el lucimiento de todos los, que concurrieron en esta función, fue correspondiente à tanta celebridad: las calles estaban magníficamente compuestas con varios Arcos, y discretos Geroglíficos, y porque de todo ay particulares Relaciones, escuso del referirlo*.¹⁷ Seran, doncs, les relacions acabades de citar, juntament amb la que conservem en motiu de l'estada de Felip V a Barcelona, les que serviran per entendre l'aparell escenogràfic en què es convertí l'urbs barcelonina, car revelen amb tot luxe de detalls com i quins van ser els artífexs de les diferents obres efímeres construïdes en aquests anys.¹⁸

1.1. Arquitectures fictícies en època de Felip V, Ferran VI i Carles III.

La posta en escena de l'elogi regi, és a dir, els programes, les construccions arquitectòniques i tot l'aparell escenogràfic que el conformava, va mantenir-se fortament entroncada amb el pensament i plantejaments estètics barrocs de la centúria anterior. Acceptant aquesta realitat es fa pertinent insistir en l'immobilisme dels paràmetres artístics realitzats en cada ocasió, car els elements emprats foren

---

¹⁵ *Gacetilla curiosa escrita por un ingenio de esta Ciudad a un amigo suyo residente en la Corte comunicándole las más pausibles circunstancias con que se solemnizó el feliz arribo y detención de Sus magestades en la citada ciudad de Barcelona*. Barcelona, Francisco Surià, 1759.

¹⁶ Ubilla, A de: *Succession de el rey D. Phelipe V nuestro Señor en la corona de España, diario de sus viages desde Versailles a Madrid el que executó para su feliz casamiento*, pàg. 242.

¹⁷ *Ibidem*, pàg. 246.

¹⁸ Malauradament, en l'exemplar de la nostra propietat i que hem consultat manquen les primeres i les darreres pàgines i, per tant, és impossible citar-lo correctament.

molt similars en els tres fausts analitzats, tot i que les coordenades particulars de cada esdeveniment els conferiren matisos singularitzadors.

En l'intent de resseguir i restituir la mentalitat artística de cada insigne celebració, de les descripcions dels fausts i dels espectacles programats a cada festa efímera, la majoria dels especialistes han deixat de banda aspectes que resulten essencials per mesurar l'esperit participatiu de la ciutadania. Reflexionar sobre el cost que aquests actes suposaven a la població, especialment a la menestralia, que en ocasions esdevenien clients i artífexs obligats, suposa plantejar-se com l'oficialitat dels fausts afectava la vida quotidiana dels barcelonins, alhora que ens descobreix una realitat llargament amagada. Acostumats a una època de lloança, diríem que quasi obligada, als diferents poders establerts, les cròniques oficials apunten sempre cap a expressions efusives i complaents de la ciutadania vers aquest tipus d'esdeveniments, mentre que les impressions recollides en la documentació notarial es mouen en sentit contrari. En efecte, una de les constatacions més punyents és el fet que els barcelonins més humils visqueren, en més d'una ocasió, les celebracions com un trasbals dels seus ritmes quotidians, donat que perjudicaven de manera seriosa la seva economia. Realitat aquesta indiscutiblement poc atesa, com dèiem, en el cas dels menestrals i dels gremis, que únicament van ser capaços d'elevant reiterades queixes sobre la injusta situació que vivien, informació que desmenteix la imatge d'una ciutat joiosa i participativa. A partir de la constatació d'aquesta circumstància s'ha de fer notar també la possibilitat, més que real, d'una dificultat per portar a terme els actes establerts segons la sumptuositat que mereixia o requeria l'ocasió. En les fonts localitzades són constants els emplaçaments de l'administració municipal perquè els barcelonins s'impliquessin en les funcions, ja fos a través de la despesa econòmica o bé integrant-se en les comparses i seguicis dissenyats per homenatjar a tan il·lustres personatges. Potser conscient d'això, Felip V manifestà que *deseo que se eviten gastos en la solemnidad de mi entrada en esa Ciudad, por la falta de medios con que se halla, y ser mas de mi Real agrado el que los caudales se apliquen à otras mas precisas urgencias de la causa común, ha parecido significaros, que serà de mi Real agrado, quanto executareys en este*

*particular como lo sio fio de vuestro zelos, y atención à mi Real servicio: Dada en Madrid à 9 de Julio 1701.*¹⁹ Com hom pot suposar els esforços del poder municipal i governamental, emperò, van concentrar-se en pal·liar aquesta situació i intentar obtenir més implicació per part de la ciutadania i per això, fins i tot, van concedir premis als carrers millors engalanats, com si d'un concurs es tractés. Així ho va fer el consistori barceloní, amb motiu de la proclamació de Ferran VI, quan de manera simptomàtica qualificà la decisió de mer formalisme, a la vegada que també especificà que la decisió en cap cas pretenia servir per estimular la participació de la població. Tanmateix es tractava d'una imposició. Des de la perspectiva que s'acaba d'exposar, queda clar que, malgrat els esforços de l'administració municipal per amagar aquesta realitat, existí una actitud negativa per part de les classes més humils, on cal destacar el rebuig dels gremis a participar en les comparses o en les despeses econòmiques. Per això, no és estrany que poguem obtenir multitud de textos notariais on es recull que els òrgans de govern d'un o altre gremi fan crides a la col·laboració voluntària abans que, un cop fracassats en l'intent, hagin de designar una nòmina d'individus obligats.

Abans d'exposar com fou resolt el problema de la participació per part dels diferents gremis de la ciutat, cal insistir en el fet que concórrer en una d'aquestes comitives suposava també una llast addicional en l'economia domèstica de qualsevol família menestral. Conscients d'aquesta premissa, el sistema emprat pel gremi de llibreters per alleugerir les despeses dels seus agremiats consistí en desembutxacar de les arques de la corporació el cost de la careta, els guants i les sabates, deixant solament la compra de les mitges a aquells que van prendre part en la funció. Justificaven aquesta resolució en el fet que així les preceptives mitges blanques podrien ser adquirides segons el gust de cadascú. El gremi de fusters, en canvi, va optar perquè tots els costos correguessin exclusivament a càrrec dels membres que hi

---

¹⁹ *Ibidem*, fols. 36-37.

participaven,²⁰ que, sumats a les despeses de confecció dels decorats i de les il·luminàries per transformar la fisonomia de l'urbs, haurien ocasionat veritables estralls per les butxaques d'aquest col·lectiu de menestrals. Exposat el sentiment de desgat soterrat que comportava l'obligatorietat de participar econòmicament en les despeses ocasionades pels respectius fausts resta fer una aproximació a la construcció d'arquitectures fictícies per engalanar i transformar la ciutat.

En efecte. És del tot evident que hi havia diferències si les celebracions comptaven amb la presència dels sobirans o si, per contra, el rei havia delegat la seva representació simbòlica en un individu d'alta dignitat, tema aquest que donaria un fructífer debat en l'intent d'establir les particularitats en cada cas. Entre els elements que també podien singularitzar els actes a desenvolupar en el transcurs de les celebracions no es pot ometre la manera d'entrar en la ciutat. Certament no era el mateix accedir per terra que fer-ho per mar i encara que les visions que en resultaven són difícils de transmetre, és fàcil d'imaginar alguns dels aspectes més rellevants. Si s'examina l'arribada de Carles III, de la seva muller Maria Amàlia i del pertinent seguici a Barcelona, s'està en disposició de dibuixar-los. Centrant-nos en la temporalitat, l'arribada per mar era menys fugaç en la retina dels súbdits. L'aproximació dels vaixells reials acotada a un espai concret diferia de l'arribada per terra, on molt probablement els pas, més o menys veloç, de la comitiva no deixava massa temps per a la contemplació. Per contra, l'arribada per mar reduïa o limitava els punts de visió als ciutadans. Fos com fos no es pot dubtar que el fet d'arribar per mar, juntament amb la circumstància que feia pocs anys que s'aplegava aquí un nou barri, del qual es podia considerar la seva planificació com un signe de modernitat i progrés per la ciutat, va propiciar la focalització del marc festiu i commemoratiu en l'actual Pla de Palau, vivint en aquesta ocasió d'esquena a la resta de l'urbs. En canvi, amb motiu de la pujada al poder del seu germanastre, Ferran VI, representat en la figura del senyor marquès de Campo Fuerte o la del seu pare, Felip V, les

---

²⁰ A.H.P.B, Not. Madriguera Famades, Llorenç. *Registre Manual dels consells de diferents Confraries. 1756-1777, Any 1759, fol. s/núm.*

celebracions van transcorre en les vies principals del casc antic de la ciutat. Felip V va entrar a la ciutat per la vila de Sants, pel camí de Madrid, va dirigir-se cap a la porta de Sant Antoni i va afegir així a les vies principals del centre un recorregut poc habitual a engalanar i transformar.

De totes tres celebracions, la darrera va ser la més protocol·lària, amb un pes essencial de l'etiqueta cortesana i un distanciament respecte de la població, encara que en cap circumstància res va deixar-se a la improvisació i va coincidir en un patró comú a les dues celebracions anteriors en quant a les audiències o a les grans il·luminàries que van realitzar-se. Una altra singularitat compartida, fruit de l'atzar, és la coincidència en la tardor com l'estació en què van portar-se a terme les festivitats. Les darreries del mes de setembre en el cas de Felip V, al principi en el cas de Ferran VI i en el tombant del mes d'octubre, concretament entre el 17 i el 21 d'octubre de 1759, pel que fa a l'arribada des de Nàpols de Carles III. Dèiem que el traçat de les comitives que havia establert l'organització pel 1701, així com pel 1746, va transcórrer pels principals carrers de la ciutat, a diferència del de 1759, que va centrar-se en la zona de Palau. La comitiva reial sols va arribar fins a la Catedral en motiu del *Te Deum*, recorregut que com que s'efectuava en carruatge descartava la necessitat de construir magnífiques estructures artístiques i falses arquitectures com les que van disposar-se en el nucli marítim de la ciutat. A inicis de la centúria, quan Felip V esperava l'arribada de la reina, les comitives van partir de la plaça de Sant Francesc, van seguir per la plaça del Padró, la porta de la Boqueria i el carrer d'Escudellers, van enfilear el carrer Ample, la plaça del Born, el carrer de Montcada, la plaça de l'Àngel i la plaça de davant la capella de Santa Llúcia, dirigint-se a continuació a la Catedral i posteriorment a la Generalitat. Sense la presència de Ferran VI, al setembre de 1746 el traçat que el consistori va marcar com a recorregut anava des del carrer i la plaça de la Ciutat i transitava després per la zona del Regomir, el carrer Ample, els carrer dels Canvis Nous i Vells fins a la plaça del Palau, és a dir l'actual Pla de Palau, moment en què seguia pel carrer de la Vidreria, la plaça del Born, el carrers Montcada i Boira, la plaça de l'Àngel, la Pujada de la

Presó i arribava a la plaça del Rei i la de Sant Jaume, per retornar al punt de partida: la plaça de la Ciutat. En el darrer cas, el trajecte que Carles III i la seva família van fer per anar a escoltar el *Te Deum*, el carruatge reial enfilà els carreres de la Fusteria, Ampla, el Dormidor de Sant Francesc, la Rambla, Portaferrisa, el carrer dels Boters i la plaça Nova, el del Palau Episcopal, tot cercant els carrers més espaiosos. Apuntar que aquella mateixa tarda van sortir per arribar-se fins a la Ciutadella.

La recança de la menestralia a contribuir en aquests actes festius tingué el seu contrapunt amb la participació activa, sempre des de l'ostentació d'una posició privilegiada, del braç noble barceloní, car en l'acte de retre pleitesia també anava implícit l'assoliment de favors i l'enfortiment de la posició dels llinatges davant la resta dels seus iguals.²¹ Quan anteriorment s'havia definit com a tret idiosincràtic de l'aristocràcia barcelonina la seva forta endogàmia, que restava lluny, però, de convertir-se en una homogàmia com en el cas balear, també s'estava posant en evidència el fet que els cercles socials eren restringits. A Barcelona, i per extensió a tot el Principat, les famílies que es podien disputar els favors o les posicions rellevants en aquests actes commemoratius estava limitat a un nombre ben estipulat; cal recordar que, en moltes ocasions, aquestes famílies mantenien vincles de parentiu entre elles. En tot cas, es pot assenyalar que Bernardí de Padellàs, *don* Francisco Carlos Herrera, o alguns membres de la família dels Clariana, Alòs, Duran o Antic, s'ocuparen, com a comissionats de les juntes, de l'organització de les celebracions en motiu de l'estada de Carles III a Barcelona. Són membres dels mateixos llinatges que a través de l'ocupació de càrrecs públics en l'administració local borbònica s'havien ocupat de preparar i disposar les anteriors celebracions. Tots ells són actors principals en la present tesi doctoral. El programa festiu ideat es desenvolupava en el transcurs de tres jornades i seguia una estructura similar en tots els casos estudiats. Així, el segon dia, ja fos al matí o la tarda, es reservava per la

---

²¹ Recordem que molts dels títols eren de recent creació, atorgats per Felip V i els seus fills. En aquesta situació hi trobem els marquesats de Ciutadilla, Gironella, Alfarràs o Moja de la Torre, entre d'altres, tal i com ja ha estat mencionat en el capítol anterior. Vegeu el capítol 3: "Graus de noblesa: els títols".

celebració del *Te Deum* a la Catedral. La resta del temps s'ocupava en audiències, rebuda dels diferents estaments, gremis i comissionats, besamans, banquets, festes a les nits acompanyades per les magnífiques il·luminàries, així com assistència als més diversos actes religiosos, processons o contemplació de les més diverses comitives; sense oblidar en cap cas mostrar-se a un públic selecte i escollit mentre menjaven, cerimònia que en la rebuda a Carles III i la seva muller va celebrar-se cada jornada.

Romanen per destacar els programes arquitectònics i artístics ideats en cada solemnitat. La programació d'un nou paisatge urbà, que es sustentava en la creació d'una nova fisonomia estètica de l'urbs a través d'arquitectures fictícies, es va fonamentar en tres eixos. Per una banda, en el disseny d'artefactes amb una clara al·lusió al·legòrica i simbòlica de la monarquia; per altra banda, en l'ús de la música combinada, alhora, amb una rica il·luminació, especialment durant les jornades nocturnes on no hi faltaven mai els focs d'artifici. L'espectacle i l'ornamentació de l'espai responien a autèntics programes ideològics d'adulació fonamentats en els canons estètics de l'època. El resultat, que avui costarien d'imaginar si no fos per algunes descripcions detallades recollides en les més diverses cròniques i gravats que ho testimonien, no restaven exempts d'un alt grau de complexitat en el seu significat. El cert és que seria comprensible que els ciutadans que no posseïen una basta cultura simbòlica sols restessin expectants i bocabadats davant dels programes artístics ideats, malgrat els matisos significatius que s'amagaven darrera les riques escenografies.

Abans de perfilar o destacar determinats elements artístics, s'ha de suggerir i insistir en què la ciutat esdevé, talment com succeeix en la casa, el teatre d'una funció col·lectiva de "mostrar-se" i "mostrar". Per tant, des d'aquesta perspectiva els carrers, les places o els espais on transcorren els diferents actes es converteixen en les grans parets a ornamentar amb l'objectiu d'impressionar la comitiva reial o, en el cas de la funció de la proclamació de Ferran VI, dels seus representants. En la creació d'aquests espais efímers mai va faltar el retrat dels monarques, que en el cas

anteriorment citat van assolir quasi la vintena, distribuïts al llarg de tot el recorregut. La figura o imatge de Ferran VI va reiterar-se en catorze llocs de la ciutat, mentre que la figura de la reina, Bàrbara de Braganza, sols es va disposar en tres. L'explicació al gran nombre de retrats, que difereix en gran manera als existents en les celebracions de Felip V i Carles III, cal cercar-lo en l'absència del monarca i en que, a més de ser un signe de reconeixement, fidelitat i lloança al monarca, també servia perquè la ciutadania es familiaritzés amb la figura del nou sobirà. Realitzades amb les més diverses tècniques, formes i maneres, es poden destacar algunes escenes pictòriques que recreaven episodis de la seva infantesa, la seva efigie o muntant a cavall. Dèiem que la imatge més representada va ser el retrat del rei en les més diverses actituds; tanmateix, a la plaça del Regomir va construir-se una estàtua a tamany real del monarca, assistit per les virtuts de la fe, l'esperança, la fortalesa i la justícia. No fou aquest l'únic punt on els barcelonins podien contemplar la representació de determinades virtuts: la justícia i l'esperança, per exemple, també foren representades en la plaça i el carrer de la Ciutat.

Sense abandonar les arquitectures fictícies que van vestir la ciutat, uns anys abans, en la presència del pare de Ferran VI a la ciutat, el primer que sorprèn és la cura que la noblesa i el consistori van tenir en les vestimentes emprades per rebre al rei. D'alguna manera, ells mateixos, amb les seves persones ricament engalanades a la moda, esdevenien actors centrals dins l'escenografia d'una ciutat sumptuosa, alhora que fictícia. En aquest cas s'ordenà als gremis que prestessin atenció a l'ornamentació de tots aquells paratges per on passaria el sobirà, i a la resta de la població que guarnissin els frontispicis de les seves llars amb teixits. Recollir les impressions que suscitaven als presents l'ornamentació de carrers i places és relativament fàcil gràcies a les relacions literàries que han arribat als nostres dies, com ja hem indicat. Malgrat tot, s'ha d'advertir que la historiografia de l'art ha tendit a obviar el paper i la importància de determinats materials emprats, com l'element tèxtil, dins d'aquestes construccions de caire efímer. Indicar, per tant, que la vestimenta i els domassos emprats per les diferents comitives, confeccionada en

relació a la resta del programa decoratiu, era un element singularitzador que va vestir la ciutat. El paisatge quotidià “vestit” de nous colors en què es convertia l’espai ciutadà fou el marc ideal per compondre la pertinent escena teatral d’elogi regi. Tot i que els resultats plàstics podien semblar menys brillants, també aquí existí un programa artístic llargament meditat de gran riquesa visual. Amb la intenció de no reiterar el que ja s’ha dit, citar únicament l’obra realitzada pel gremi d’argenters a la plaça del Padró, que consistí en la construcció d’una piràmide en el lloc on s’havia produït el martiri de santa Eulàlia. L’esmentada construcció responia (...) *al buen gusto, dispusieron su pulimento, matizando de nácar y oro, unos balaústres de hierro, que con quatro distintos ángulos sirven de palisada a la planta de aquel misteriosa edificio: vestien el corpulento jaspe de la pyramide (cuya elevación es de quarenta y dos palmas, y el cuadrado de la basa de quarenta y uno variedad de vistosos follajes sobre fondo de oro (...) diferentes proporcionadas tarjas (...)* En la primera, *azià la Puerta de San Antonio, se percibía vivamente expresado el valor de un conde de Barcelona, quando por librar a sus vassallos de la nociva voracidad de un disforme Dragón (...)*.²² Altres indrets, com el pla de la Boqueria, el portal de les Drassanes o el carrer Ample, van ser guarnits amb arcs triomfals.

A nivell ideològic, un element fonamental va ser la identificació forçada, imposada per la presència militar, de la ciutat amb la monarquia, idea expressada a través dels més diversos recursos plàstics, segons fan paleses les descripcions literàries. Les solucions partien des de les més senzilles, com podia ser entrelligar les armes de la ciutat a les del rei, o a través de composicions artístiques certament complexes i costoses. Serveix per il·lustrar aquesta segona opció el programa realitzat en motiu de l’arribada de Nàpols de Carles III, camí de la cort madrilenya. La ciutat de Barcelona es convertia en bressol d’acollida, el destí venturós entre dues realitats on novament les divinitats representades al·ludien a la prosperitat comercial d’un poble, la felicitat d’uns súbdits, o era factible vincular-les al domini espanyol d’altres territoris. Així es va disposar que *a la derecha de Neptuno estayan quatro diosas: La primera*

---

²² Op. Cita. 18, pàg. 64.

*era la fortuna, que tenia en sus manos un timón, y un cornucopia de flores, y frutos, significando la que lograba esta Ciudad, habiendo dirigido el timón de la Real a su Puerto,*²³ tal com es pot apreciar en el gravat que acompanya la relació dels successos, sorgit de la mà d'Ignasi Valls (vegeu imatge 18). A més d'emprar poemes, mots o empreses per manifestar determinades idees, un element important fou el de la il·luminació, on cal destacar l'ús que es va fer de miralls i cornucòpies per transformar la imatge de la ciutat. A partir de la situació estratègica dels miralls es va crear tota una sèrie de simetries que produïen vistosos efectes òptics de multiplicació, que, units als rics marcs daurats de les cornucòpies i miralls, produïen la sensació d'un extremat luxe. Realment, també en els carrers com succeí en les estances, l'ús del vidre va tenir un paper rellevant en la creació de sumptuoses escenografies urbanes d'atmosfera irreal. No és estrany, doncs, que el carrer de la Vidreria sigui qualificat de galeria d'art per aquell que recollí els esdeveniments més rellevants de la celebració de 1746. Segons descriu, al llarg de tot el carrer es mostraven infinitat de peces de cristall i figures de vidre. Sembla que el disseny fou concebut a manera d'hivernacle, on el terra era ple de flors i el sostre era una carpa de tela d'indianes de vius colors, que conjugava amb les parets plenes de tapisseries. Tot l'espai interior fou ocupat per setze aparadors on es mostraven els artefactes de vidre i en la part central, en forma de cúpula, s'hi van disposar capelles i nínxols. Dins d'una d'elles van situar-hi *en imagen de bulto el Rey vestido de punta en blanco, con manto, é insignias reales, arrodillado sobre almoada de Tisú de oro, galoneada de lo mismo (...) profundamente inclinado delante de un Santo Christo colocado en ostentoso altar, sobre cuya mesa se reparava Corona y Cetro como puestos en sacrificio.*²⁴ Retornant al tema de l'ús de marcs i cornucòpies, que sens dubte responia a les modes del moment, ja que alguns d'ells recollien incipients formes rococó, i que eren emprats en la decoració dels espais exteriors dels edificis i carrers, combinats amb quadres i tapisos, val a dir que era un recurs freqüent en altres ciutats i

---

²³ Op. Cita. 15, pàg. 3

²⁴ Op. Cita. 14, pàgs. 13-14.

celebracions.²⁵ Malauradament desconeixem l'existència d'estampes que recreïn una escenografia d'aquesta mena en la ciutat de Barcelona, encara que és possible conèixer l'aspecte que prenien els exteriors al contemplar la làmina *Ornato de la casa de Joaquín Valeriola y Proxita en Valencia con ocasión de la canonización de San Vicente en 1755* (vegeu imatge 19), o a l'admirar les pintures en què Domingo Martínez captà la màscara celebrada a Sevilla en motiu de la proclamació de Ferran VI (vegeu imatge 20, 21, 22). En aquest breu recorregut per alguns dels aspectes de la festa efímera en relació a la transformació de les ciutats, en aquest cas centrat a Barcelona, també s'ha d'apuntar la rellevància de la música i dels focs d'artifici dins els programes establerts dels diferents actes desenvolupats en les tres commemoracions, car també responien a complexos programes artístics al servei del lluïment de la ciutat. Sense abandonar la proclamació de Ferran VI, foren diversos els llocs on van realitzar-se focs d'artifici d'elevat caràcter artístic. Destacava especialment *dios Vulcano con su etnea fragua, orlado de follages, volutas, y varios aparatos bélicos (...) una balaustrada de imitado bronce, que embutida de ovalos, y follages con sus pedestales, emplafonados à iguales trechos, corría todo el frente, apoyando en sus ángulos dos muchachos, que mantenían con la una mano ruedas de fuego, y con la otra las Armas de Cathaluña, y Barcelona, en sus respectivos tarjetones circuidos de trofeos militares.*²⁶ La composició, però, era més complexa ja que en el centre s'hi disposà un tro ocupat per les figures d'Hèrcules i Cronos, les quals sostenien una forma solar amb visques al sobirà. Anys més tard, Maria Amàlia de Saxònia i Carles III també van ser obsequiats amb un programa que va crear un diàleg entre focs d'artifici i peces musicals que *la ciudad havia mandado colocar en la Plaza del Real Palacio, como de los que igualmente a expensas de la Compañía de Comercio resonaban en el anchuroso espacio de su destino.*²⁷ Insistir, doncs, que molts dels elements que configuraven aquesta ciutat engalanada lloaven la figura de la monarquia a partir d'un joc

---

²⁵ L'existència de diferents imatges que mostren festes efímeres vinculades al poder monàrquic en distintes ciutats espanyoles possibilita plantejar un interessant exercici de comparació entre elles per establir, a més de les similituds i les divergències, l'existència de programes artístics perfectament establerts sota el domini dels Borbons.

²⁶ Op. Cita. 13, pàg. 9.

²⁷ Op. Cita. 14, pàg. 47.

d'analogies amb figures i símbols escollits meticulosament per enaltir els sobirans, entre els quals destaca especialment el gust per la figura d'Hèrcules. I és que aquesta figura mitològica va anar prenent diferents significats amb el pas del temps que van ser hàbilment usats per projectar identitats. Entre els diversos aspectes que podia representar cal anunciar el menyspreu als mediocres, la força de l'eloqüència o l'eternitat de la virtut. Però també aquí hi ha una confluència entre monarquia i ciutat, car la primera va escollir-lo com un dels seus patrons i hom no pot obviar que també se'l considerava fundador de diverses ciutat entre les que es trobava la ciutat comtal. Pel que fa a les qüestions estètiques no passa desapercebut que l'autor de la crònica indica aspectes curiosos que s'aproximen a l'esperit rococó ja en aquest moment, malgrat que en línies generals predomini un esperit barroc. Manifesta *que ocupavan las estatuas de Hércules, y del Tiempo, en pie, manteniendo ambos (y con seguridad) un Sol, en cuyo centro se descifrava Viva Fernando Sexto, leyendo sus caracteres (parece que no sin misterio) de día en sombras, y en luzes de noche.*²⁸ Especialment interessant és el matís sobre el misteri, amb allò vist i no vist, en allò intuït però que sempre és el mateix malgrat el canvi de seqüència temporal. Hi ha una certa introducció al joc on l'evidència provindria de la raó, mentre que el misteri partiria de les sensacions. És més, hom pot considerar fins i tot la idea de la fugacitat, el *tempus fugit*, aspecte essencial en l'època, puix que fins i tot les architectures concebudes responien a un temps reduït, donat que van ser cremades ja en la primera jornada festiva. Encara que avui costi d'imaginar, i malgrat la forta presència dels elements classicistes hereus del passat, cal parlar també de la d'altres elements deutors de l'estètica del món francès. Al costat de composicions d'estricta simetria, que també trobarem en les escenografies d'Ignasi Valls de 1759 (vegeu imatge 23), cal afegir-hi un creixent interès pel refinament de les composicions artístiques i la preferència per elements que portessin a l'engany subtil. Sense deixar de ser real, la ciutat que acabem de mostrar era fruit de la congelació momentània d'aquella altra que tenia conformada els seus ritmes dins els paràmetres d'una reiterada quotidianitat. En ella

---

²⁸ Ibídem, fols. 9-10.

Cases Grans. Interiors nobles a Barcelona. (1739-1761)

s'evidenciava que el paper d'un gruix important de la ciutadania era el d'actors secundaris a manera de comparsa escenogràfica.

La casa que muda de mans diu la gent que és perduda...

J. Raventós. *Memòries d'un cabaler*.

4.2. La ciutat construïda.

Més enllà d'aquesta ciutat d'arquitectures fingides n'existí una altra que embolcallava els afers diaris dels seus estadants. Una ciutat obligada cíclicament a recuperar-se dels efectes devastadors dels setges que anà patint en el transcurs de les dècades, entre els quals caldria destacar especialment el de 1714, que restava latent en la memòria col·lectiva de la població entorn a 1740.²⁹ Tanmateix, i malgrat aquesta situació, s'ha d'avançar que seria erroni pensar en una ciutat paralitzada, ja que l'urbs barcelonina, amb els poders públics al capdavant, en realitat, va optar sempre per la seva millora i modernització.

Abans que nosaltres s'han aproximat a la configuració arquitectònica de Barcelona M. Arranz³⁰, J. Mª Montaner³¹ i Mª A. Perelló³² amb les seves aportacions referents al món de la construcció a Catalunya i Barcelona en l'època moderna. En realitat,

---

²⁹ S'ha d'insistir en què la recuperació de la ciutat va ser lenta i constant. El 1747, per exemple, el mestre d'obres Nicolau Carles encara no havia cobrat la totalitat de les obres fetes a casa del notari barceloní J. Anton Madriguera, al carrer de Sant Pere més Baix, on s'especifica que eren per *tot lo que se troba espatllat y dirrubit per raho de las bombas se tiraren en la present ciutat en lo últim siti dels anys mil setcents y tretse y mil setcents y catorse*. A.H.P.B, Not. Bosom Grosset, Josep. *Vigesimum manuale*. 1746-1747, Any 1747, fol. 37v.

³⁰ Arranz, M: *La menestralia de Barcelona al segle XVIII. Els gremis de la construcció*. Barcelona, Proa, Arxiu Històric de la Ciutat, 2001.

³¹ Montaner Martorell, JM^a: *La modernització de l'utilitatge mental de l'arquitectura a Catalunya (1714-1859)*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1990 (1983). [Tesi doctoral].

³² Perelló, M^aA: *L'arquitectura civil del segle XVIII a Barcelona*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996. [Tesi doctoral].

els panorames que han plantejat aquests autors serveixen per confeccionar el mapa on s'ha d'esbrinar quins aspectes divergeixen i quins es mantenen pel que fa al marc cronològic de la Barcelona d'entre 1739 i 1761. Per tant, és just indicar que, en quant a l'opció metodològica escollida, no és ni de bon tros original. Mentre que M. Arranz va aportar un encara vigent panorama dels oficis de la construcció durant el segle XVIII a Barcelona, J.Mª Montaner, per la seva part, va centrar la seva tesi doctoral en el marc cronològic situat entre 1714 i 1859 i va estudiar l'evolució dels aspectes tècnics i mentals de l'arquitectura a Catalunya. Finalment, en el tercer cas, Mª Antònia Perelló, va aprofundir en l'arquitectura civil de la Barcelona sis-centista.

Les dades extretes dels estudis dels tres autors esmentats s'han creuat amb les notícies aportades per les fonts primàries, on cal destacar la revisió de l'arxiu d'obreria i del cadastre, conservats en l'Arxiu Municipal d'Història de la ciutat. Conscients, una vegada més, d'allunyar-nos dels paràmetres cronològics establerts, l'ús del cadastre queda perfectament justificat per la realitat perfilada encara en la dècada de 1740. Del tot innecessari es fa reiterar que aquesta realitat és deutora dels fets de 1714. Els mecanismes de recuperació arquitectònics de la ciutat van haver de ser obligatòriament lents si considerem, com apuntà M. Arranz, els sis setges que la ciutat patí entre 1691 i 1714. En aquest sentit, la seqüència a fer després del setge és la pròpia d'una rehabilitació dels habitatges de la ciutat, adequant-los també a les noves modes i necessitats, que encara no havien conclòs en el període analitzat. De gran interès és en el cadastre l'apartat que recull, a partir de 1721, les cases reedificades així com el repartiment de cases, censos i censals, donat que aporten moltes notícies de com eren alguns habitatges. S'ha d'indicar que entre les diferents propietats i cases que recull aquesta font s'han localitzat *cases grans* i informació sobre el seu estat de conservació, la propietat de les quals, en alguns casos, correspon als membres de la noblesa que configura la present tesis doctoral. A grans trets, el cadastre evidencia que en les primeres dècades va produir-se un canvi en la propietat dels immobles, així com una transformació del paisatge urbà fruit de la reedificació de les diferents parcel·les. És d'aquesta manera que coneixem la divisió que el noble

Joan Novell va realitzar en la seva propietat i habitatge del carrer dels Banys al construir una segona casa en el terreny ocupat pels horts.³³ Mentre que les anotacions dels primers anys tendeixen a recollir cases reedificades, a partir de 1745 és comú trobar-ne algunes que són fetes de nou i d'altres que específicament són millorades o renovades. Finalment, serà a partir dels anys cinquanta quan es comença a comptabilitzar un gran nombre de “cases d'escaleta”, conseqüència directa de les necessitats d'espai que estava patint la ciutat. També la noblesa seguirà aquesta tendència de dividir les seves propietats i posarà a lloguer els espais resultants. Així ho mostra la relació de cases millorades consignades l'any 1731. El marquès de Cerdanyola divideix la propietat del carrer Ample en set cases i una botiga; el marques de Llupià, a casa seva mateix fa dues botigues; el comte de Vallcabra fa tres botigues, i una casa que era del marquès de Moja de la Torre, prop del carrer Ample, va ser convertida en sis cases.³⁴ Un dels primers historiadors, encara que no l'únic, que anuncià aquesta dinàmica va ser M. Arranz, que oferí alhora una panoràmica sobre l'evolució de les arquitectures privades que cal sempre tenir present. Arranz va distingir tres moments seqüencials fonamentals per explicar el pas de la casa unifamiliar a la casa de veïns, pròpia del món burgès de la centúria següent. Estipulà la casa que acollia una única família com el primer model tipològic, és aquesta una casa unifamiliar on es compartia i aglutinava la vida casolana amb la feina o treball, especialment en el cas de la menestralia. És justament en aquest període quan la noblesa apareix com un dels principals llogaters dels immobles de la ciutat. Serà a partir de la dècada dels anys 40, i fins als anys 60, quan la casa tendeix a convertir-se en una mercaderia preuada, cosa que dóna com a resultat les primeres divisions dels espais interiors amb la voluntat d'absorbir més famílies en un mateix edifici. Malgrat tot, en aquest segon període, com bé indica M. Arranz, l'aspecte exterior dels habitatges respon encara al model de casa unifamiliar, sense correspondència entre espai interior i les façanes. El canvi fonamental, doncs, es

---

³³ A.H.C.B, *Cadastr*e, Cases, Censos i Censals. “Quadern de cases rehedificades desde 1721 inclusiu endavant. 1721-1802”. Vegeu annex documental: “Nobles. Esfera particular, núm. 53”.

³⁴ A.H.C.B, *Cadastr*e, Cases, Censos i Censals. “Cases millorades i reedificades”.

produirà a partir de 1760, quan hom pot parlar ja de casa de veïns amb els espais perfectament tipificats segons els nombre de famílies que podien ocupar un immoble.³⁵ Amb les dades disponibles és important matisar que en el transcurs del període de 1739 fins a 1761 també la noblesa s'adequà a aquest esquema, car és freqüent que en alguns casos, però no de manera sistemàtica, lloguessin les plantes baixes de les seves residències, especialment estudis i botigues, espais que es convertien alhora en habitatges per a la menestralia.

Si quan es tracta de restituir correctament la fisonomia de la ciutat és del tot necessari tenir molt present els esdeveniments succeïts que van anar conformant la seva particular història, en parlar de les intervencions particulars, sempre des d'una òptica contextualitzadora, cal entendre primer el paper de l'administració municipal respecte al model d'urbs a configurar. Per aquest motiu, i un cop dibuixat el més fidelment possible el paisatge urbà de la Barcelona d'entre 1739 i 1761, tot desvetllant el paper exercit en aquests canvis per part del propi Ajuntament, resseguirem quines foren les més freqüents, i apuntarem el perfil dels oficis de la construcció en el període i el de la clientela. .

2.1. La intervenció de l'administració municipal.

La política urbanística portada a terme per l'Ajuntament barceloní en la primera meitat del set-cents va concretar-se en una línia de continuïtat en les actuacions respecte a les existents en la centúria anterior.³⁶ A grans trets, els esforços de l'administració municipal van dirigir-se, durant la primera meitat del segle, a millorar els serveis de la ciutat i a l'embelliment del paisatge urbà, atès que durant el segle XVII s'havien solucionat bona part de les necessitats principals - infraestructures

---

³⁵ Arranz, M: "De la casa artesana a la casa capitalista: L'habitatge a la Barcelona del segle XVIII" a: *Estudis Balearics*, Menorca, 1983, pàgs. 245-254.

³⁶ García Espuche, A: *Un siglo decisivo en Barcelona y Cataluña 1550-1640*. Madrid, Alianza editorial, 1998, pàgs. 336-340.

bàsiques com el clavegueram, de defensa i fortificació, el traçat viari...– i acabat de construir, refer o intervenir en els principals edificis de representativitat política i governamental, així com en els d'assistència pública. La casa de la Ciutat, la Diputació o la conversió de la Duana en el nou Palau del Virrei en són una mostra. Tanmateix és cabdal no oblidar que l'estructura urbana, a inicis del segle XVIII, va sofrir canvis rellevants a conseqüència de la condició de plaça forta i de la militarització que van patir alguns paratges de la ciutat. Si ja durant la centúria anterior, la dinastia dels Àustries considerava la ciutat com un punt estratègic dins les seves possessions i havia vetllat sempre per proveir-la de la màxima seguretat, ara, amb la nova monarquia, no es pot obviar la transformació soferta en el teixit urbà com a conseqüència de la construcció de la Ciutadella, convertida en el nou eix central de defensa i de la militarització de Barcelona. A aquesta realitat caldria sumar-hi l'expansió, iniciada al llarg de la centúria anterior, de les diferents propietats de les ordes religioses instal·lades en la ciutat, convertides en clients principals dels oficis de la construcció, així com les intervencions de petits particulars. S'ha pensar per tant en una urbs en plena efervescència constructiva, cosa que no és difícil d'imaginar si es llista el considerable nombre d'intervencions en convents i esglésies barcelonines que van realitzar-se en el període que ocupa la present tesi doctoral. Arran del que s'acaba d'exposar, és bo apuntar alguns casos a manera d'exemple. De manera atzarosa podem escollir les obres del Reial Monestir de Valldonzella, l'any 1748, on a més de construir un nou orgue es van millorar determinats espais arquitectònics.³⁷ Deu anys més tard fou la comunitat de Sant Pere de Puel·les la que inicià obres de reforma en els seus espais.³⁸ En el mateix moment que el monestir de Valldonzella feia obres, el fuster Jaume Escarabatxeres intervenia en el convent dels Àngels,³⁹ i, sis anys abans, els mestres de cases Marià

---

³⁷ A.H.P.B, Not. Llobet Soldevila, Josep. *Manuale instrumentorum*. 1748-1749, Any 1748, fols. 9v i 90r-90v.

³⁸ A.H.P.B, Not. Duran Quatrecases, Antoni. *Trigesimum secundum manuale contractuum*. 1759, fols. 233r-234v.

³⁹ A.H.P.B, Not. Avellà, Fèlix. *Manuale contractuum et instrumentorum*. 1747-1748, Any 1748, fol. 85r.

Vallescà i Ramon Ivern havien fet el mateix al convent de Sant Agustí.⁴⁰ En l'arxiu de la ciutat conservem, com exemple final, un planell, juntament amb el pertinent permís, de l'església dels Carmelites, on s'hi pot apreciar la construcció d'un nou pòrtic (vegeu imatge 24). En aquesta transformació i adequació dels espais ocupats pels monestirs i les esglésies de la ciutat hom no pot deixar de banda la preocupació d'aquestes comunitats per l'embelliment constant de les parts reservades al culte religiós. Així, també en aquesta circumstància es poden esmentar algunes intervencions a manera de testimoni, com la que Joan Llaró, fuster va fer a Sant Pere de Puell·les,⁴¹ o la que Pere Costa va realitzar l'any 1756 en el retaule en la capella de Sant Agustí de la Seu de Barcelona.⁴²

Abandonant, momentàniament, el paper jugat per determinats grups particulars en l'activitat constructiva d'aquest període, cal aproximar-se ara a les actuacions propiciades des de l'àmbit de l'administració municipal, que tenia com una de les preocupacions essencials aconseguir construir una ciutat neta, bella i el més còmode possible pels seus conciutadans i usuaris. El manteniment i la imposició de millores en favor de la ciutadania, emperò, no va ser sempre fàcil de realitzar perquè, en determinades circumstàncies, aquests objectius topaven amb els interessos dels particulars. Un fet simptomàtic dels reiterats esforços per part de l'administració van ser els constants intents de millorar la via pública. L'ocupació del carrer, convertit en lloc de treball per part de molts tallers menestrals, havia esdevingut un tret comú que posava de relleu la manca d'espai com un dels problemes greus a solucionar. Amb la intenció de facilitar el trànsit pels carrers més estrets, l'Ajuntament resolgué prohibir aquesta pràctica de treballar en les vies públiques. Mesura que no fou

---

⁴⁰ A.H.P.B, Not. Mollar, Pau. *Vigesimum primum manuale omnium instrumentorum*. 1742-1743, Any 1742, fols. 148r-148v.

⁴¹ A.H.P.B, Not. Duran Quatrecases, Antoni. *Trigesimum tertium manuale contractuum*. 1760, fols. 69r-69v.

⁴² A.H.P.B, Not. Duran Quatrecases, Antoni. *Vigesimum nonum manuale contractuum*. 1755-1756, Any 1756, fol. 316r. Volem deixar constància que la gran quantitat d'exemples trobats en la documentació notarial reclamen una revisió de l'activitat constructiva i el paper com a clients exercit per les comunitats religioses al llarg de tot el set-cents a Barcelona.

rebuda de bon grat per part dels fusters dedicats a la construcció que tenien els seus obradors en aquestes vies, i que al·legaven que la majoria de portes i finestres de gran tamany que anaven destinades a les *cases grans* de la noblesa no tenien cabuda en els seus tallers. Esgrimien en la seva defensa, per continuar treballant en la via pública, que l'edicte provocava un greuge comparatiu entre els propietaris de tallers grans i els de tallers petits, ja que suposava l'acceptació d'una competència deslleial dels primers vers als segons, els quals es veurien privats de poder acceptar determinats encàrrecs; feines, altrament, que qualificaven de ser les més rentables (vegeu annex documental: "Miscel·lània documental núm. 4").⁴³

Darrera d'aquesta lluita per millorar la via pública, font constant de problemes per l'Ajuntament barceloní, cal cercar-hi la voluntat de projectar el traçat d'una ciutat més racional. Gràcies a les informacions disponibles, creiem que, en realitat, encara no es pot parlar d'un programa urbanístic pròpiament dit, sinó de la recerca, mitjançant la realització d'algunes actuacions, d'una unitat estètica i estructural en la xarxa viària i l'espai urbà. Des d'aquesta perspectiva és manté vigent el que exposava Mª A. Perelló quan afirmava que *si relacionem "urbanisme" amb "urbanitat", o qualitat d'observar les normes de convivència i de tracte social, descobrirem que al llarg de tot el segle XVII hi ha una veritable preocupació per aquesta darrera, és a dir, per les normes que garanteixen la convivència, preocupació que és explicitada per l'actuació dels obrers de la ciutat*.⁴⁴

Els regidors van servir-se d'edictes i memorials plens de prohibicions o obligacions per anar creant una normativa que regulés la intervenció en els edificis particulars, com ho testimoniaven, per altra banda, les llicències concedides als particulars. Així, van manar suprimir tots els elements estructurals o accessoris perillosos pels vianants; van vetllar per conferir a les façanes un aspecte unitari, tot indicant les mesures de les obertures que s'havien de realitzar, sobretot en el cas dels balcons i finestres, i van regular el tipus de material a emprar en totes les construccions a

---

⁴³ A.H.C.B, *Consellers*, Obreria. "Registre memorials. 1753-1761", Any 1757, fols. 86r-87r.

⁴⁴ Op. Cita. 32, pàg. 107.

partir de la diferenciació de si l'obra era de nova planta o si, al contrari, es tractava de reformar o reparar immobles antics (vegeu annex documental: "Miscel·lània documental núm. 5"). Les mesures establertes afectaven, fins i tot, a determinats gremis com els fabricants de rajoles, maons i teules, els quals no podien vendre cap peça que no estigués perfectament cuita. Normativa aquesta que va suscitar les queixes del pertinent col·lectiu, que assumí l'ordenança com un greuge, car mantenien que les peces d'obra imperfectes, generalment mal cuites per la utilització de llenya molla, podien ser emprades en envans i espais interiors dels edificis.⁴⁵ La preocupació per fer una ciutat més habitable i segura, en definitiva, va portar el consistori a intentar minimitzar i preveure qualsevol perill. Entre la considerable quantitat de mesures adoptades, cal assenyalar l'intent de treure totes les indústries nocives per a la salut i la seguretat dels barcelonins fora de la ciutat, com les fàbriques dels rajolers i dels ceramistes, amb la intenció de reduir els incendis.⁴⁶ En aquest cas, la lluita per evitar els focs era una preocupació antiga de l'ajuntament de la ciutat, com ho corroboren els edictes de 1717 i 1724, que estableixen els períodes en què quedava prohibit fer foc: així, doncs, entre els mesos d'abril i juny cap mestre rajoler podia coure obra, cosa que significava planificar amb un cert temps d'antelació la producció. Una altra mesura adoptada per millorar la seguretat ciutadana va consistir en eliminar tots aquells racons i queixals estructurals dels carrers que podien proporcionar zones per amagar-se i assaltar els vianants. La solució partia d'alinear les parets dels edificis per evitar (...) *rincón serrado que esta la puerta nada mal sirve, que amago para trabiciones de noche especialmente a la gente que transita de la parte del Borne a la de los cambios, y calle ancha y assimismo de escandalo de vezinos*,⁴⁷ com es recull en el planell i en la petició de llicència de Josep Firmat, galoner, que fou concedida per Pau Planes, fuster, i Josep Juli, mestre de cases del consistori (vegeu

---

⁴⁵ Op. Cita. 43, Any 1758. En realitat, el tema de la qualitat dels materials també era present en els tractats d'arquitectura del moment com una condició indispensable per a una bona construcció. En aquest sentit, cal citar, per exemple, les nombroses mencions que en fa Marc Antoine Laugier en la seva obra *Ensayo de la arquitectura*.

⁴⁶ A.H.C.B, *Consellers*. Obreria. "Registre d'ordenacions d'obreria. 1746-1751", Any 1746, fol. 8r.

⁴⁷ Op. Cita. 43, Any 1754, fol. 4.

imatge 25), els quals van al·legar que (...) *allí conferidos atentamente listo y reconocido hemos enquadrado que la línea de la pared de las casas esté como un rincón adentro lleno de imundicias en donde se meyan yu malo para las noches para orinarse, alguno hacer maldades que seria muy conveniente y benefcioso al publico quitar ese rincón y ponerlo recto que no sería dañoso a ninguno de los vezinos (...)*.⁴⁸ Cas similar es recull en les obres del pòrtic de l'església dels Pares Carmelites descalços, situada a la Rambla, citada anteriorment (vegeu imatge 24).

Si la lluita contra el foc havia estat una de les principals preocupacions de l'administració municipal, els barcelonins consideraven una millora substancial en el seu espai quotidià l'empedrat dels carrers, tema aquest que havia estat una de les constants queixes de la població als seus governants. En alguns casos les tasques d'empedrar els carrers van anar lligades a esdeveniments socials i polítics, i és que fou gràcies als fausts organitzats amb motiu de la proclamació de Ferran VI quan van empedrar-se tots aquells carrers i places per on havia de passar la comitiva.⁴⁹ S'unia al cas dels carrers un problema afegit fruit de l'increment de cotxes i carruatges a la ciutat, que no fou altre que la seva estretor, cosa que en dificultava el seu pas. Acostumats en l'actualitat a les grans avingudes, costa d'imaginar que, abans d'obrir les rambles com a gran pulmó per esponjar el tramut urbà, els carrers principals no fessin més de vuit peus, tal i com encara es pot comprovar en l'actualitat al passejar pel casc antic de Barcelona.

En realitat existí sempre entre els regidors municipals una consciència clara de la necessitat de conservar i millorar l'aspecte de la ciutat que els portà a continuar amb les tasques de millora i humanització del teixit urbà que havien iniciat segles abans els seus predecessors en el càrrec. D'aquesta manera, a l'embelliment urbà que havia

---

⁴⁸ *Ibídem*.

⁴⁹ *Ibídem*, Any 1747. Josep Juli i Fabregat i Ramon d'Ivern foren els assentistes d'aquesta obra. En realitat el primer ja havia participat en altres campanyes d'empedrats de carrers durant la dècada dels anys 20. Per conèixer millor l'activitat d'aquests dos mestres d'obres vegeu Op. Cita. 9.

suposat el planter de quatre-cents arbres en els dos baluards de marina, ja en el llunyà any 1583,⁵⁰ per exemple, caldria sumar-hi les iniciatives destinades a millorar un dels nous eixos de la ciutat: la Rambla. Fou en aquest període quan van plantar-se pollancre⁵¹ que, sens dubte, van fer més agradable el trànsit per aquesta zona.⁵² A més de les actuacions que hom ha anat remarcant, és important indicar que des de l'administració municipal no només va produir-se aquest tipus d'acció intervencionista, sinó que també van ser importants els esforços que van fer-se per implicar la ciutadania en la conservació de la seva ciutat. Des d'aquesta perspectiva és escaient parlar d'una ciutat entesa com el lloc de convivència i tracte social que s'apuntava anteriorment. Per tal de fomentar la participació ciutadana, els regidors es van valer, un cop més, de les ordenances municipals, i, així, a principis de la dècada dels anys 40 s'ordenà, sota amenaça de multa, als veïns tenir cura dels seus carrers i se'ls obligà a escombrar dos dies per setmana, concretament dimecres i dissabte, i mantenir en perfecte estat les façanes de les seves llars (vegeu annex documental: "Miscel·lània documental núm. 6"). A més, entre juliol i setembre, al caure el sol havien de regar els carrers per evitar l'aixecament de pols, aspecte que confirma que encara en aquesta època restaven molts carrers per empedrar.⁵³ Entre les diverses normatives municipals que pretenien la creació d'un espai públic unificat i ordenat cal assenyalar les disposicions que van tenir com a destinataris els botiguers, tot argumentant que d'aquesta manera es podrien evitar desgràcies i assegurar el passeig tranquil dels vianants. L'Ajuntament recomanava, entre altres mesures, que les portes de les botigues obrissin cap a l'interior, que les mampares havien d'estar en el recte de les parets o que no es pengessin gèneres en les parets a baixa alçada, així com molt especialment que els traginers de mar no lloguessin nens que no tinguessin força suficient per conduir les carretes (vegeu annex documental:

---

⁵⁰ Op. Cita. 36, pàg. 339.

⁵¹ El document en castellà especifica "álamo negro" que és pollancre o xop, mentre que "álamo blanco" faria referència a la varietat coneguda com a àlber.

⁵² A.H.C.B, *Consellers*. Obreria, "Documents diversos d'obreria. 1700-1750".

⁵³ A.H.C.B, *Fons Municipal*. Al·legacions Jurídiques, "Bans, edictes i pregons. 1718-1779", Any 1740.

“Miscel·lània documental núm. 7”).⁵⁴ Aquestes crides van ser seguides per alguns ciutadans, com Josep Baptista Comes, mercader de teles, que al comprar i engrandir casa seva demanà el pertinents permisos per millorar els pedrissos del seu negoci (vegeu imatge 26).

En tractar el context històric⁵⁵ s’havien indicat de manera tangencial les qüestions referents a l’enllumenat de la ciutat, que recuperem en aquests moments del discurs perquè va ser una qüestió cabdal en la construcció i seguretat urbana del període. El consistori barceloní va ocupar-se reiteradament d’aquest assumpte, on va ser necessària la contractació d’una nòmina considerable de vidriers. Una campanya de millora de la il·luminació de la vies públiques esdevingué l’any 1757, essent l’*assentista* principal Josep Ravella, que es veié obligat a contractar altres companys de professió per poder complir els terminis acordats amb l’il·lustre Ajuntament. En realitat, com a proveïdors van participar-hi els principals vidriers de la ciutat, ja que Ravella establí pactes amb Eloi Arrufo, Francesc Saladriga, Jaume Campmajor, Manuel Senties, Eloi Arrufo menor de dies, Josep Font i Anton Salvat.⁵⁶ No sobta la participació de tots ells si considerem que va ser una comanda de mil sis-cents fanals i mil cent llumaneres, amb els seus barrets pintats, que van suposar l’ús de 16.720 peces de vidre (vegeu annex documental. Miscel·lània documental núm. 2).⁵⁷

Finalment, no es pot obviar la lluita que des de les administracions es va haver de mantenir per desterrar els problemes sanitaris de les grans ciutats ocasionats per les malalties contagioses. Era un problema que sobrepassava els interessos locals. En aquest cas, els edictes partien de l’administració central i eren signats per mà del mateix monarca. Amb l’intent d’establir un reglament destinat a combatre les

---

⁵⁴ Op. Cita. 52.

⁵⁵ Vegeu capítol 3.

⁵⁶ Vegeu capítol 8. En dit capítol apareix i es ressegueix l’activitat professional de molts d’aquests artesans.

⁵⁷ A.H.P.B, Not. Olzina Malet, Joan. *Vigessimum septimum manuale*. 1757-1758, Any 1758, fols. 67r-69r.

possibles malalties infeccioses, un edicte reial de 1751 disposava que quan moria algú amb probabilitat de contagi s'havien d'emblanquinar les parets i enrajolar les estances que havia ocupat el difunt, a més, evidentment, de cremar totes les seves pertinences i els mobles que haguessin estat en contacte amb l'individu en qüestió.⁵⁸ Alguns plets entre veïns també incidien en aquestes preocupacions, com el cas dels de Desildero Matarrodona, curtidor de pells, que va ser denunciat per curtir pells a casa seva amb roldo, producte del qual s'al·legà que feia mala olor i era pernicios per la salut. Aquests veïns no van veure prosperar la seva denúncia, ja que els funcionaris municipals van considerar poc fonamentades les seves raons i sols van decidir, per tranquil·litzar els ànims, enviar un metge i un cirurgià amb l'objectiu que els assegurés que l'activitat no era perillosa per la salut.⁵⁹ La preocupació pels aspectes de salubritat de les ciutats no era un fet nou i aïllat, sinó que queda recollida com una de les constants preocupacions en l'administració central, municipal i, fins i tot, en els tractats d'arquitectura més emprats i coneguts del període. Teodoro Ardemans ho recollí en el seu tractat i donà una sèrie de mesures que van ser seguides en les obres particulars i que insistien fonamentalment en la necessitat de construccions i cases assolellades, ventilades, sense humitats i en tenir molta cura en la neteja de qualsevol conducció tècnica d'aquests habitatges.⁶⁰ Podem dir que encetava i evidenciava preocupacions que serien recollides posteriorment pels plantejaments sobre els quals teoritzarien i aportarien solucions els teòrics higienistes de la centúria següent.

---

⁵⁸ A.H.C.B, *Fons Municipal*, Al·legacions jurídiques, “Cartes reials i reials ordres. 1751-1767”, Any 1751.

⁵⁹ Op. Cita 43, Any 1756, fol. 67r.

⁶⁰ A.H.C.B, Theodoro Ardemans: *Tractat de l'alarif o director d'obres d'arquitectura*, Madrid, 1719. [ms. B.197].

2.2. Pactar, construir, *remendar*.

La transformació que el paisatge arquitectònic de la ciutat va patir, sempre cenyint-nos al període comprès entre 1739 i 1761, fou possible en gran mesura pel paper dels particulars com a promotors de l'activitat constructiva, els quals, seguint les normatives dictades des de l'administració municipal, van refer, modificar i millorar els seus habitatges. Així doncs, les intervencions des del camp civil i privat van ser constants i considerables en nombre, fenomen que podria ser explicat en part per la relativa calma social i econòmica que fruïa la ciutat en aquest lapse temporal. A grans trets, passades ja algunes dècades de l'últim setge, la ciutat, i amb ella tots els que l'habitaven, esmarcia esforços en reconstruir o millorar els seus espais domèstics. També l'estament nobiliari, que recordem que era propietari d'un alt percentatge d'immobles, va establir constants relacions amb els gremis de la construcció, ja fos per portar a terme millores en els seus habitatges i en els edificis que tenien llogats, per tal d'assolir major comoditat, adequar-se a les incipients i petites millores tècniques o, simplement, per aconseguir més espai en la divisió dels habitatges llogats.

La relació contractual entre uns i altres, és a dir, entre client i els diferents artesans que intervenien en les obres, mantenia la fórmula de pactes, com d'antuvi, on quedaven especificades quines eren les feines i els materials a emprar. Val a dir en aquesta breu introducció que, en el cas de la noblesa, més que afrontar construccions de nova planta dins la ciutat, el que va donar-se és una gran proliferació de reformes. Bàsicament, en el primer cas, es tractava de *remendar* amb la intenció de millorar els seus espais i retornar majoritàriament l'aparença perduda a causa dels efectes bèl·lics dels múltiples setges. En aquest sentit la consulta del *Repartimento de casas, censos ...* deixa constància que molts barcelonins van conviure durant un llarg període de temps amb parts dels seus habitatges inhabitable per haver estat derruïdes per les bombes de 1714. A manera d'exemple, la noble família Rius va tenir part de la cuina impracticable i Anton Sunyer, un altre dels nobles que

conformen la mostra, tingué bona part del segons pis inhabitable, com *don* Josep Amat Planella i Despalau, o l'habitatge dels Descatllar, al carrer de Regomir, amb nou estances destruïdes.⁶¹ Una conseqüència natural del *remendar* va ser l'aprofitament i reutilització dels materials, aspecte que esdevingué una característica de l'època recollida en molts dels pactes o contractes signats entre constructors i els seus clients. Si examinem els pactes establerts entre Damià Riba, mestre de cases, i la senyora Maria Antònia Alegre, així es fa palès. En efecte, en la factura dels materials emprats que s'annexiona als pactes subscrits en motiu de les reformes realitzades durant els anys 1752, 1753 i 1754 a la casa que habitava en el carrer de Montcada, s'estipulà que la pedra del portal era vella, mentre que la del *guardarodas* era nova, que s'aprofitaven rajoles velles, i que de les teules emprades en la teulada la meitat serien noves i la resta velles, com la pica que s'instal·la a la cuina.⁶² Justament és a través de l'anàlisi d'aquests pactes i la reiteració de determinats noms de mestres de cases i de fusters que hom s'adona de la força social i econòmica que els gremis de la construcció mantenien en aquest període.

2.2.1. Aproximació al món dels oficis de la construcció entre 1739-1761 a la ciutat de Barcelona.

La nòmina d'artífexs dedicats a la construcció era extensa perquè, a més dels fusters i dels mestres de cases, no podem oblidar el paper exercit per altres professionals, com els molers, els manyans, els pintors o els escultors, en la construcció i ornamentació dels habitatges. Començar apuntant quelcom tan obvi és una excusa per reclamar la conveniència d'afrontar l'arquitectura domèstica sense desvincular els diferents aspectes que la componen –estructura i decoració–, amb la intenció de restituir la disposició dels espais o els sistemes estructurals a un segment més de la totalitat: la casa, tot acceptant que (...) *dins el Gremi de mestres de cases i Molers, havien*

---

⁶¹ A.H.C.B, *Cadastr*e, Repartiments, "Repartiments de cases. 1716".

⁶² A.H.P.B, Not. Prats, Sebastià. *Manuale decimum septimum instrumentorum*. 1760, fols. 379v-389r.

*entès l'arquitectura com a mera pràctica artesanal de construir, lluny de concebre-la com a plàstica o art decorativa.*⁶³ Convinguda aquesta necessitat, a manera de propòsit, a partir de la documentació notarial es pot reconstruir la imatge d'un col·lectiu professional caracteritzat per un repertori extens de sagues familiars dedicades als oficis de la construcció que posseïen un pes econòmic i social rellevant en la Barcelona del moment. Com era tradicional en altres estaments, havien fonamentat part de la seva força, com a grup professional, en l'establiment de vincles de parentiu avantatjosos a través de les aliances matrimonials. Matrimonis que enfortien molts individus davant la resta de membres del gremi. La radiografia que oferim no és inèdita, donat que s'adequa al marc de les aportacions fetes per M. Arranz en el seu llibre *La menestralia de Barcelona al segle XVIII. Els gremis de la construcció.*⁶⁴ Per aquest motiu l'escriptura de les properes línies anirà dirigida a complementar el panorama descrit per aquest historiador en la seva obra.

Els assumptes del gremi de mestres de cases i molers van ser portats, durant el període estudiat, pel notari barceloní Josep Bosom i Grosset. Fou ell, per exemple, qui aixecà acta de cada una de les proves per accedir a la categoria de mestre en els esmentats oficis.⁶⁵ Com en molts altres casos, també aquí, per poder-se presentar al pertinent examen, els aspirants eren avalats per un individu de la confraria amb la categoria de mestre, que actuava com a padrí, com també ho eren els quatre membres que accedien de manera rotativa i anualment al càrrec d'examinador. Existeixen, però, algunes diferències, com la possibilitat de fer el seu aprenentatge en diferents cases de mestres d'obres a mesades, o la pertinent inscripció en un llibre d'aprenents que era portat sota un rigorós control. Els exàmens consistien en la realització de diferents traces en paper, la demostració dels coneixements teòrics a partir de la resposta correcta sobre qüestions tècniques i en *contrafer en obra de pedra picada a palm i cana com és costum* diferents peticions del tribunal examinador. En el

---

⁶³ Op. Cita. 31, Montaner, pàg. 219.

⁶⁴ Op. Cita. 30.

⁶⁵ Vegeu capítol 7.

catàleg de les més demandades, a mitjans de la dècada, trobaríem distints tipus de portals, arcs, bases,⁶⁶ petxines també per arcs, entre d'altres formes estructurals. A Vicens Camps, el qual no havia complert els quatre anys d'aprenentatge i finalment no va ser tingut per vàlid, malgrat que sí va respondre les preguntes a satisfacció dels examinadors, van demanar-li una petxina baixa amb cinc peces, un banc de premsa, una volta baixa, *un arch baix ab talús per una testa de sisé de talús ab set pessas de nou palms de llum per la part de la escayre*. No satisfets, Pere Bertran, Francesc Pou, aquest com a mestre moler, Damià Riba i Onofre Ivern van requerir-lo perquè també presentés dos tipus d'arcs diferents, una mola, i un portal rodó, tot amb les seves pertinents mesures i característiques.⁶⁷

Deixant de banda els nombrosos exemples que es podrien donar del que s'acaba d'exposar, és pertinent en aquesta aproximació al perfil del col·lectiu de la construcció recollir un dels temes fonamentals per a la seva correcta comprensió, que no és altre que el grau cultural i formatiu dels seus membres. Cenyint la resposta als mestres de cases i per extensió a determinats fusters, es pot afirmar que es tractava d'un grup d'individus amb un nivell cultural bàsic adquirit de manera lenta i ampliat en gran mesura per la pràctica i la possibilitat d'accedir i comprendre determinats tractats arquitectònics. Quan es tracta de fer matisacions al respecte, s'ha de dir que en l'augment qualitatiu dels coneixements va jugar-hi un paper substancial l'accés als manuals tècnics, cada cop més freqüents, que van anar substituïnt la transmissió oral dels coneixements. Això no obstant, tal i com apunta J. Mª Montaner, fou gràcies a la contribució dels enginyers militars que va donar-se una nova concepció a l'arquitectura, fonamentada en models classicistes i amb una voluntat de racionalitat i esperit científic que, malgrat mantenir una gran simplicitat

---

⁶⁶ Fullana, en el seu diccionari de l'art i dels oficis de la construcció, ho defineix com: *Part inferior d'una paret, d'un mur, pilar, columna, monument, etc., diferent de la resta de construcció, per on aquesta descansa sobre el seu suport*. Vegeu Fullana, M: *Diccionari de l'art i els oficis de la construcció*. Mallorca, editorial Moll, pàg.57.

⁶⁷ A.H.P.B, Not. Bosom Grosset, Josep. *Vigesimum octavum manuale*. 1754-1755, Any 1755, fols. 179r-180v.

formal havia adquirit rigor en la qualitat tècnica.⁶⁸ Des d'aquesta perspectiva sembla del tot necessari intentar establir el pes, la influència i el ressò de les aportacions teòriques sorgides al llarg de la centúria. Es tracta, en definitiva, de plantejar la teoria arquitectònica imperant a Europa amb la finalitat d'obtenir un marc de referència comparatiu que permeti avaluar el grau d'assimilació i d'adequació d'allò que arribà a l'arquitectura domèstica barcelonina. Fins aquell moment, els tractats d'arquitectura centraven, majoritàriament, la seva atenció en els aspectes pràctics de la disciplina, incidien en els aspectes constructius i oferien solucions i maneres de treballar. Aquesta situació, que a grans trets es mantingué fins el segle XIX, té l'excepció en uns quants tractats d'arquitectura civil, d'autoria francesa, que proposaven noves solucions constructives. En aquest sentit, el paper de l'Acadèmia francesa i d'un bon nombre d'arquitectes francesos va ser rellevant. Així doncs, i encara de manera molt incipient, és durant el set-cents quan s'inicià un camí de canvis en les maneres de concebre les arquitectures particulars que afectà la disposició de les estructures interiors en l'àmbit domèstic.

Acollint-nos als diferents paràmetres que els arquitectes francesos van emprar per qualificar els resultats assolits en la construcció de qualsevol edifici -*comodité*, *bienséance*, i *goût*- , que serviran com a conceptes guia, una residència sols podia ser qualificada de còmode quan existia una correspondència perfecte entre interior i exterior, quan portes i finestres estaven al seu lloc pertinent, o quan les estances tenien les mesures i proporcions convenients. És clar que aquest primer concepte manté una estreta vinculació amb les qüestions de la distribució. Trobar el matís just de significat donat pels arquitectes i il·lustrats francesos al segon terme -*bienséance*-, és més complicat, car cauríem en un error si el traduïm com a simple "conveniència", ja que en realitat incideix en el seu sentit més social. Per Diderot fou sinònim de decència; per Rapin esdevenia harmonia secreta, i, per contra, un dels arquitectes més rellevants del moment, Laugier, va estipular el significat en

---

⁶⁸ Op. Cita. 31, pàg. 219.

relació a l'estament al qual pertanyia el propietari, ja que considerava que a cada estament li convenia un determinat tipus d'habitatge. Finalment, pel que fa al tercer concepte -*goût*-, en el camp arquitectònic estava perfectament establert, tot i que serà, justament en el segle XVIII quan s'enriquirà amb els més diversos matisos. Vinculat a la idea de plaer, alguns autors, entre ells l'altre arquitecte rellevant del període, J.F Blondel, admeten la diversitat de gustos, mentre que determinats pensadors, com Perrault, insisteixen en no desvincular-lo mai de l'educació de l'individu i defensen la idea que el gust és educable.

Exposats de manera general, el sentit dels tres conceptes guia les pròpies limitacions vers el tema i obliga a optar per centrar l'anàlisi en el de *comoditat* i la traducció que en van fer els arquitectes francesos actius en el període. L'any 1706, l'arquitecte Cordemoy definia un espai còmode com "aquell regit per la simetria que facilitava el trànsit entre una i altres estances"; amb tot, però, reconeixia la dificultat d'aconseguir-ho. L'aspecte del trànsit dins els habitatges serà una constant preocupació pels arquitectes francesos, que van reflexionar i intentar trobar solucions a partir del concepte que ens ocupa. Així, l'arquitecte Belidor, l'any 1729, insistia també en aquesta qüestió. Per ell, la comoditat en un espai interior també residia en una correcta comunicació entre les peces, però a més indicava la necessitat d'una proporció adequada segons la funció que tinguessin. Centrant-nos ara en els postulats de Blondel i Laugier, el primer, en el seu intent de reconciliar la bellesa de l'arquitectura antiga amb l'ornament de l'arquitectura francesa, reclamava, segons el tipus d'edifici particular, que es tractessin unes característiques o altres. Així, mentre que en les cases dels particulars era un requisit necessari conjugar correctament intimitat i bellesa, en les cases de lloguer considerava que havia de prevaldre la comoditat. En totes elles, però, era indispensable combinar una bona distribució amb una certa magnificència. Plantejaments que es pot dir que van tenir certa continuació en els escrits de 1756 de l'arquitecte Laugier. Domina en les seves aportacions una crítica a l'aburguesament que estaven patint els espais particulars, la qual cosa s'evidenciava en la reducció dels espais i en la demanda de més salubritat i

comoditat. Els aspectes de la seva proposta es traduïen en l'existència de poques portes per evitar corrents d'aire, no situar mai les xemeneies davant les portes, prestar especial atenció als detalls tècnics i ornamentals, o, fins i tot, en determinar que els llits havien d'anar disposats en grans alcoves. L'art de la distribució, doncs, va ser un dels aspectes que més van atendre els arquitectes francesos de la primera meitat del segle XVIII. A grans trets, fins a mitjans de la centúria va mantenir-se vigent la diferenciació entre els espais qualificats com a privats, coneguts a França com de *commodité*, dels d'ús social, emprats per acollir amics, família i relacions més protocol·làries designats amb el terme *parade*, com d'antuvi. Uns i altres, però, eren conformats per un nombre considerable d'estances que, en el cas dels de "*parade*", estaven situats a la planta baixa i solien constar de vestíbul, avantsala, saló, dormitori, estudi, alcoves i gabinets. Els més privats, és a dir els de comoditat, eren disposats en la planta superior, més caldejada, a partir d'escales i passadissos que responien, a l'igual que les estances, a consideracions pràctiques. Aquesta, però, no era l'única tipologia de mansió aristocràtica existent a l'Europa del moment.

¿Però què en sabien de tot això els arquitectes i mestres d'obres barcelonins? Una ullada als llibres de temàtica arquitectònica que ocupaven els prestatges de la biblioteca de Josep Martí fa pensar que estem davant d'un professional amb amplis coneixements i un perfecte domini en l'art de la construcció.⁶⁹ L'arquitecte, respectant la designació del seu inventari *post mortem*, era propietari d'una selecta col·lecció de tractats, dels quals un considerable nombre eren referents a l'arquitectura clàssica i on no hi faltaven tampoc els manuals més moderns. En certa manera no és un fet estrany, si recordem que provenia d'una de les famílies de mestres de cases més importants, molts dels membres de la qual, com ell mateix, van ostentar càrrecs en l'administració borbònica. Es tracta, doncs, d'un cas excepcional dins la tònica general. Dèiem que la seva biblioteca, extensa en títols,

---

⁶⁹ El professor Arranz va assenyalar l'any 1752 com la data de la seva mort; tanmateix la localització del seu inventari *post mortem* obliga a situar-la dos anys més tard. Josep Martí va ocupar l'any 1716 el lloc de mestre major d'obres reials de Barcelona.

molts d'ells vinculats al seu ofici, manifesta el domini d'una cultura arquitectònica, així com un grau d'especialització considerable. Apareixen citats llibres tècnics, molts d'autors francesos, en convivència amb volums de tractadística o dels nous patrons classicistes francesos. Quan es tracta de citar alguns dels vuitanta títols que formaven la seva biblioteca, cal començar per les obres de Vitruvi, Alberti, Palladio o Serlio, que evidencien el coneixement dels models italians, a les quals caldria sumar-hi obres de publicació més tardana, com Scamozzi, Vignola, o Maggi. Entre els teòrics espanyols coneixia l'obra d'Arfe, Davila o el compendi matemàtic del Pare Tosca. La difusió del pensament i gust rococó, així com les reaccions contràries que ràpidament es van suscitar dintre de la Reial Acadèmia Francesa, sembla que no haurien arribat a casa dels Martí, en quant no posseïen cap de les obres d'arquitectes com Blondel o Laugier. No obstant aquesta circumstància, el seu pensament va propagar-se amb celeritat a la península, car l'any 1766, per exemple, la *Sociedad Bascongada Amigos del País* publicà *Discurso sobre la comodidad de las casas, que precede de su distribución exterior e interior*,⁷⁰ que recull en gran part, i en ocasions de manera textual, les idees exposades per Laugier. Fet aquest incís, entre els tractats d'autors francesos que Josep Martí tenia al seu abast localitzem Henrion o el *Cours d'architecture* de Davilier, escrit l'any 1691, que permet afirmar que el mestre de cases barceloní intentava estar pendent de les novetats i confirma que, també en aquesta matèria, les novetats arribaven aviat. És fàcil d'imaginar que l'accés a la cultura dels Martí, així com la confecció de la pròpia biblioteca, s'hauria produït a través de les diferents generacions. De fet, la llista dels llibres està en relació al seu propietari original. Així, a més dels llibres de Josep Martí i Juli, ja hi consten els del seu fill Josep Martí i Amat. Segurament les obres de Besson, Varignon o Androuet haurien estat comprades pels seus avantpassats. Els aspectes tècnics de l'ofici també estaven recollits en un extens nombre de títols que explicaven la manera de tallar la pedra o la fusta, qüestions de geometria, maneres de construir i on, a més, hi havia làmines d'edificis i parts arquitectòniques o llibres de traces. La biblioteca de Josep Martí

---

⁷⁰ *Discurso sobre la comodidad de las casas, que precede de su distribución exterior e interior y el Palacio de Insausti*. Bilbao, Colegio Oficial de Arquitectos Vasco-Navarro, 1990 (1766).

s'allunya del perfil general dels individus dedicats al món de la construcció i l'apropa a la concepció d'arquitecte tal i com se'l denomina en el seu inventari *post mortem*.⁷¹ ¿Era, però, aquesta la tònica general?

Sense tenir una resposta contundent al respecte, sols ens es permès acumular l'interrogant al preguntar-nos com es definien, i per tant veien, a si mateixos els individus que conformaven la nòmina dels oficis de la construcció a Barcelona entre 1739 i 1761. Llegint la documentació notarial, la majoria d'ells són citats com a mestres de cases, encara que hem trobat citats, a més a de Josep Martí, a Francisco Soriano i a Pere Bertran com a arquitectes.⁷² La distinció entre arquitecte i mestre de cases és complicada en aquest moment. Molt possiblement, el que conferia a aquests tres barcelonins la categoria professional d'arquitecte, a més dels coneixements tècnics, era també la complexitat i el tipus d'obres que dirigien, corresponents a grans encàrrecs. Fixem-nos que mentre Josep Martí i Juli era considerat com a arquitecte en el moment de la seva mort, el seu fill, en canvi, apareix com a mestre d'obres. En realitat, no podem deixar de constatar l'element intrínsec que tenia de prestigi social el títol d'arquitecte. Les limitacions, la complexitat, el significat o el mateix sentit del concepte van ser abordats per J.Mª Montaner en llur tesi doctoral.⁷³ Entre les aportacions que fa al respecte interessa destacar el fet que el gremi de fusters alligona els seus membres amb classes sobre aspectes arquitectònics i diferenciava entre aquells que s'ocupaven de treballs arquitectònics decoratius i feien escales, ports, retaules, etc., i aquells altres que exercien la pràctica constructiva, que era majoritàriament realitzada pels mestres de cases i molers vinculats a la pràctica constructora d'edificis. És aquest, per tant, un tema obert que reclamaria un estudi més concís que s'apartaria de la nostra tesi.

---

⁷¹ A.H.P.B, Not. Olzina Cabanes, Joan. *Manuale tertium inventariorum et encantorum*. 1752-1755, Any 1754, fols. 104r-105v.

⁷² Per complementar el perfil de tots aquests artesans vegeu Op. Cita. 9.

⁷³ Op. Cita. 31, pàgs. 71-72.

Si les primeres observacions han tractat dels aspectes inserits en l'àmbit més teòric, resta ara evidenciar aquells altres que són propis de la pràctica professional diària, com els preus, la manera de treballar o les relacions amb altres oficis de la construcció o amb els membres del mateix gremi, atesa la dura competència del moment. Pel que fa als salaris, en aquest període els mestres de cases estipulaven la seva feina a un preu de catorze sous per jornada, entre deu i dotze sous en el cas del fadrí i entre set i vuit pel manobre o aprenent. Els fusters, en canvi, estableixen els seus sous entre set i deu rals pels mestres fusters, sis rals pels fadrins i quatre pels aprenents. Pel que fa a l'utilitat emprat pels mestres de cases i pels fusters, tal com van recollir M. Arranz i JM^a. Montaner, s'ha d'indicar que no s'hi detecta una evolució i que els canvis van ser poc perceptibles, almenys en aquestes dues dècades.⁷⁴ Les eines que posseïa i emprava Josep Martí, per exemple, es limiten a les pròpies i més usuals del moment. És interessant, però, destacar entre elles l'existència de nou motlles per a marcs d'alcova i dos cintres per fer escales, cosa que obliga a pensar en l'existència de models clarament establerts.⁷⁵ La resta d'eines emprades en l'ofici que localitzem en aquest inventari són: regles, remenadors de ferro per fer morter, nivells amb els seus ploms, una antena per fer bastides, cordes, corrioles i llibantons, galledes, bújols, escaires, martells, escarpes, taulaploms, macetes per picar i dues paletes, entre d'altres.⁷⁶ L'existència entre les eines d'escaires i de tallants de ferro per tallar pedra és indicatiu que en aquest cas s'aglutinava en la mesura del possible les feines del moler o picapedrer en les obres en què participava, ja que és evident que com a mestre d'obres hauria adquirit uns

---

⁷⁴ *Ibidem*, pàgs. 51-52. Pel que fa a l'utilitat dels mestres d'obres és molt interessant el gravat de 1828 extret del llibre de Pedro Zengotita *Arte de la albañilería o instrucción para los jovenes que se dediquen a él*, que inclou JM^a Montaner, i que permet veure el tipus d'eines emprades. Respecte a les eines emprades pels fusters vegeu Piera, M: "Los talleres donde se construyen *calaixeres*" a: *La calaixera o cómoda catalana y sus variantes tipológicas en el siglo XVIII*. Barcelona, Universitat de Barcelona, 2002, pàgs. 94-157. [Tesi doctoral].

⁷⁵ Mariona Font em facilita la notícia que en un dels inventaris de la família Carles de Girona, datat en el set-cents, una de les alcoves s'anuncia com "alcova amb marc de Torroella". Aspecte que haurà de ser estudiat en profunditat en properes investigacions.

⁷⁶ A.H.P.B, Not. Forés Teixidor, Bernat. *Concordies, inventaris i encants*. 1752-1755, Any 1754, fols. 52r-52v.

mínims coneixements d'aquesta branca de l'ofici de la construcció. Un fet similar s'ha detectat en el cas dels fusters, que molts cops aglutinaven les feines pròpies del manyà en la col·locació de panys i claus. Respecte a les eines emprades habitualment pels fusters tampoc s'han localitzat estris nous. De fet, en moltes ocasions el primer que s'observa és que són englobades de manera genèrica amb frases com *totes les eines necessàries per l'ofici de fuster*.⁷⁷ Aquest és el cas del taller de Francesc Escarabatxeres, que sols indica l'existència de dos bancs de fuster, dos cavalls de fusta, i tres premses.⁷⁸ En el cas de Francesc Campubrí les eines citades són serres, ribots, ferros per bossallar, premses, barrines, encluses o cercols.⁷⁹ Finalment, un tercer exemple, pot ser el taller de Mateu Puig al carrer de la Davallada de sant Miquel. En el moment d'aixecar acta del seu inventari, a l'obrador hi ha una quantitat d'eines considerable però que responen a l'utilatge més tradicional emprat en l'ofici de fuster. Puig era propietari de sis bancs de fuster, cosa que podria indicar, juntament amb la quantitat d'eines, un volum d'activitat important en certs moments de la seva vida professional, juntament amb serres de trepar, trossejar, i altres de diferents mides. El seu utilatge també estava format per enformadors, gúbies, martells, estenalles, ribots, garlopes, copades, adreçadors, bucells, guillaumes, raspes, cadells, rossets, escaires, regles, llimes, compassos, premses, congrenys, marlets, barrines, escarpes, claus per descargolar llits, a més de patrons per a mobles, elements de construcció i un assortit important de fustes del país.⁸⁰ Finalment, pel que fa als materials emprats en la construcció en aquests anys, existí sempre que fou possible un aprofitament dels materials antics, possiblement amb la intenció d'abaratir els costos. Les millores que va fer el noble Josep de Güell i Serra a la casa del carrer santa Anna, que van iniciar-se l'any 1752 i van continuar fins a *deixar la obra perfecta*, així ho demostren. De la intervenció portada a terme pel mestre de cases Josep

---

⁷⁷ A.H.P.B, Not. Cassani, Antoni. *Liber primus inventariorum*. 1706-1727, Any 1741, fols. 157r-161v.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ A.H.P.B, Not. Olzina Cabanes, Joan. *Manuale tertium testamentorum seu ultimarum voluntatum, ac quartum inventariorum et encantum*. 1756-1758, Anys 1756, fols. 61r-64v.

⁸⁰ A.H.P.B, Not. Galí, Bonaventura. *Inventariorum et encanorum liber septimus*. 1752-1756, Any 1754, fols. 47v-48r.

Ivern, juntament amb el fuster Manuel Serramalera, cal destacar el fet que aquest segon va realitzar una porta nova a la castellana, però vuit de fusta vella, és a dir, aprofitant les existents.⁸¹ Tret aquest darrer que esdevé comú a tots els estaments, com ho mostra les obres fetes a casa de la vídua del manyà Francesc Costa que, realitzades durant l'any 1748, fan de les portes velles dels finestrons de la sala una calaixera amb el seu nínxol, que un cop acabada va disposar-se en la paret de l'estança principal.⁸² Finalment, i sols com apunt a allò que es tractarà en el capítol corresponent, esmentar el fet que els fusters van suplir en l'agençament d'interiors les tasques fetes primer pels tapissers i poc després pels decoradors, tal i com es pot veure en casa del magistrat Ramon Romà. Jaume Estrada va ser el fuster encarregat de construir els cels rasos de fusta, parer les tapisseries a la paret i construir cadires segons la moda anglesa.⁸³ En la Davallada de Vila de Cols, a la casa del magnífic senyor *don* Ramon Rovira, el mateix fuster va encarregar-se de la realització de mobles, sobretot de brasers petits, llits o cadires, però també s'ocupà dels encerats de paper per les finestres, la col·locació de les tapisseries o els vestiments de les vidrieres, entre d'altres tasques.⁸⁴

2.2.2. El perfil del client i la contractació de reformes.

Situats en un llinar cronològic de grans canvis en la fisonomia de la ciutat, on s'ha intentat realitzar una aproximació als constructors que la van fer possible i al paper de l'administració pel que fa a l'àmbit públic, esdevé imprescindible apropar-se a l'inexplorat paper que va exercir la clientela en la transformació d'habitar i ocupar l'espai. A mesura que transcorre el temps coneixem millor les opinions que les propostes i solucions promulgades pels arquitectes francesos van suscitar entre els

---

⁸¹ A.H.P.B, Not. Prats, Sebastià. *Manuale decimum tertium instrumentorum*. 1755, fol. 8v.

⁸² A.H.P.B, Not. Campllonch, Fèlix. *Septimum manuale omnium instrumentorum*. 1747-1748, Any 1748, fol. 323v.

⁸³ A.H.P.B, Not. Tos Romà, Jaume. *Dezimum manuale sive protocollum*. 1746-1747, Any 1747, fol. 35v.

⁸⁴ *Ibidem*, fol. 36r.

mestres de cases i arquitectes actius en el període, però encara són poques les notícies que desvetllen el pensament dels clients o promotors de les reformes particulars en un moment, recordem-ho, en que prevalien els seus interessos enfront de les propostes dels arquitectes. Els arguments que Diego de Villanueva, arquitecte, formulà als seus companys de professió, quasi al tombant de segle, en els quals exposava de manera taxativa que *les pedimos consideren, que abasteciendoles de hermosas, y rectas maderas, nos aniquilan montes, y dineros, haciendolas labrar con los contornos toruosas, y irregulares en las Puertas, que el buen gusto de nuestros arquitectos modernos se atropellan a dar en las habitaciones, en lo que aumentan un gasto mucho mayor, que si las hicieran rectas sin utilidad conocida, pues igualmente entramos por una puerta quadrada, como por las circulares, o en figuras estravagantes, en quanto a que las paredes de las habitaciones sean curbas, hallamos la comodidad en no saber donde colocar las sillas, ni otros muebles,*⁸⁵ fan sospitar que les formes rococó van ser vistes amb el temps i per part d'un sector de la construcció amb cert desgat, alhora que representaven una crida al retorn de la raó en la planificació de les maneres de construir i pensar l'espai que s'ha d'habitar. Però la mateixa lectura també obliga a suposar que el sector de la construcció s'havia hagut de rendir a les propostes d'ornaments complicats, plens de formes sinuoses, que tant d'èxit havien tingut en la cort de Lluís XV, per la demanda o imposició de la clientela. Afegim, i no oblidem tampoc, com ja s'ha apuntat amb anterioritat, que determinats tractats recollien fil per randa les suggerències fetes per Laugier o Blondel en els seus escrits teòrics tant de boga en el moment. Per tant, es tracta de dilucidar com i en quina mesura les peticions dels particulars, els coneixements tècnics dels artífexs de la construcció i les modes van confluïr en les solucions proposades pels interiors domèstics de l'època. Apuntar que costa de concloure en un o altre sentit, ja que la documentació aporta poca llum al respecte i, malauradament, no ha sobreviscut cap mansió aristocràtica del període que pugui oferir una resposta unívoca. Tanmateix, però, al resseguir els protocols, la sensació més persistent que transmeten és la d'un constant desig de la clientela aristocràtica i dels ciutadans més benestants d'habitar

---

⁸⁵ Villanueva, D: *Colección de diferentes papeles críticos sobre todas las partes de arquitectura*. Madrid, Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, 1979 (1766) .

en espais a la moda. A causa d'aquesta circumstància, entre els elements estructurals que formaven part de qualsevol interior i que més modificacions sofreixen, trobem marcs d'alcova, portes, finestres i balcons.⁸⁶ Al costat de l'interès per habitar un espai adequat als corrents estilístics imperants, no es pot obviar que la substitució d'aquests elements estructurals també responia a la inèrcia de manteniment i conservació de qualsevol llar, fet, que en aquest sentit, facilitava i podia justificar la despesa. I és que una de les coordenades essencials que no s'ha d'oblidar quan es parla de la dinàmica constructiva en la ciutat durant el període, és el fet que la clientela aristocràtica no va realitzar cases de nova planta per habitar, sinó que transforma constantment les que ja ocupava en funció de modes i gustos o amb el desig de mantenir-les en perfecte estat.

.2.2.1. A través del balcó.

Un comentari especial mereixen les obertures dels balcons en les façanes de les cases barcelonines, atès que la seva proliferació com a element estructural de les façanes era relativament novedós al no anar més enllà de la centúria anterior, moment en què s'havien començat a fer.⁸⁷ L'obertura de finestres, però principalment de balcons, s'ha de considerar com un pas endavant en la recerca i assoliment de la comoditat dels espais interiors en més d'un sentit. D'una banda, implicava una millora lumínica de les estances durant el dia, alhora que també facilitava aspectes relacionats amb la salubritat dels espais al poder ventilar i renovar, sempre que fos necessari, l'aire d'un espai. Sense desmerèixer la importància que això comportà, interessa principalment evocar la relació que s'establia entre interior–exterior, casa–carrer, o, si hom vol, entre el que succeïa abaix i el que passava en els pisos o plantes més elevades. Autors com X. Lencina consideren que *la proliferació dels balcons en les vivendes nobles implica un distanciament del carrer per part de l'elit, que privatitzaria les seves activitats socials i esdevé el símbol d'una classe dirigent que es mira des de dalt els seus*

---

⁸⁶ En realitat, la mateixa dinàmica va produir-se en les classes més humils.

⁸⁷ Op. Cita. 32, pàgs. 365-366.

inferiors,⁸⁸ tot oblidant que la resta de ciutadans, inclosos els de classes menys benestants i sempre en la mesura de les seves possibilitats, també quan van poder van procurar-se l'obertura de finestres i balcons en els seus habitatges, així com la substitució del pergamí encerat pel vidre. De fet, la revisió de les llicències d'obres del període evidencia i obliga a insistir en el fet que fou una de les demandes més reiterades entre els particulars al fer obres, indistintament de la seva classe social o del seu tipus d'habitatge (annex documental. Miscel·lània documental 8). Es pot dir que el nombre de permisos per obrir balcons en les façanes barcelonines va augmentar de manera vertiginosa en el període analitzat, de tal manera que si trenta van ser les llicències demanades per obrir nous balcons durant l'any 1746, només un any després la xifra va arribar fins a la vuitantena. Volem entendre, doncs, que el distanciament del qual parla l'esmentat autor s'ha d'entendre a partir d'evidenciar-se el sistema de vida d'uns i altres i, per tant, des d'aquesta perspectiva seria factible acceptar la idea d'allunyament social. Això no obstant, estariem més d'acord en què el balcó, a manera d'aparador, confronta dues realitats que poden intuir-se a través dels vidres: la de la menestralia, que viu més al carrer, i la de la noblesa, que ara s'exposa i fa més evident la sociabilitat que transcorria dins els murs de la seves llars. A més d'acceptar que la mirada es fa o bé des de dalt, o bé des de baix, i que no podia amagar el despit, l'enveja, la indiferència o l'admiració d'uns vers els altres, la realitat era que abocar-se al balcó també obligava uns i altres a mirar-se i a ser conscients de la distància a recórrer entre les dues realitats. Fos com fos, el tema de les obertures de balcons o els canvis de portes en els interiors obliga a parlar de la qüestió dels vidres, ja que tot indica que era un material luxós dins els habitatges de l'època. Referma aquesta opinió l'alt percentatge de famílies nobles, a l'entorn d'una vintena, i d'individus d'altres estaments socials que fan comptabilitzar i anotar en els inventaris *post mortem* dels seus difunts la quantitat de vidres que tenia cada porta o finestra de la llar familiar com si d'un artefacte més es tractés.⁸⁹ Menció que el notari

---

⁸⁸ Op. Cita. 2, pàgs. 195-203.

⁸⁹ També les classes menys adinerades deixen constància de l'ús de vidres en els seus tancaments a través de l'inventari *post mortem*.

o escrivent solucionava indicant l'existència de vidres en les portes i finestres de manera general o computant el nombre exacte de cada peça. Gràcies a això sabem que en la sala principal de la casa de Francesc de Padellàs el portal tenia cinquanta-sis vidres, mentre que el finestró comptava amb quaranta peces,⁹⁰ que la porta del balcó que el burgès honrat de Perpinyà Joan Antoni Fontaner va fer instal·lar en el seu moment tenia quaranta-vuit vidres ordinaris i la vidriera del saló, quaranta-quatre.⁹¹ I com a últim exemple cal mostrar el cas de *don* Anton Sunyer, car en llur inventari la parentela va fer especificar fins i tot el tipus de vidre que havien emprat: setze de ratllats per la finestra de l'estudi i vidres llisos en dues habitacions més petites.⁹² El canvi de material emprat en els tancaments, és a dir, la substitució dels encerats de les finestres per vidres, va ser lent, a causa dels elevats preus en el mercat d'aquest producte, i va condicionar que, atès el seu valor simbòlic, s'optés per emprar-ho especialment en les distintes parts de la casa en funció de la seva major representativitat social, com les sales i els estrados principals.

2.2.2.2. Tancar i obrir portes.

Deixant de banda els aspectes de significat i valor més antropològic, els pactes signats entre la clientela i els mestres d'obres i fusters continuen donant molta informació sobre quins i com eren els elements estructurals susceptibles de canvis constants dins la llar. Les portes prenen rellevància en la llar setcentista, benestant i aristocràtica, perquè a la seva funció d'element estructural que servia per donar i cloure el pas a un espai determinat se li adjudicà el valor d'una superfície susceptible de ser embellida a efecte de millorar la totalitat d'una determinada estança.⁹³ Entre

---

⁹⁰ A.H.P.B, Not. Fontana, Francesc Josep. *Liber quartus inventariorum et encantum.* 1738-1745, Any 1743, Inv. 47, s/fol.

⁹¹ A.H.P.B, Not. Alier, Ramon. *Liber primus inventariorum et encantum.* 1731-1751. Any 1755, fol. 248r.

⁹² A.H.P.B, Not. Veguer Avellà, Fèlix. *Primus liber inventariorum et encantum.* 1752-1755, 1754, fols. 254r-271v.

⁹³ Vegeu capítol 7. Quan una porta no estava decorada directament sobre la fusta era recoberta amb plafons de tela amb pintures a l'oli, com si d'un vestit es tractés. Aquest sistema possibilitava el

les peticions constants als fusters hi havia la substitució de les portes per d'altres que s'havien de realitzar segons els models denominats a la *castellana* i a la *italiana*. Malauradament, pel que fa al darrer model no disposem de suficients dades per saber si amb aquesta descripció s'està fent referència a aquelles portes de dos fulles i ornamentades amb motlures,⁹⁴ o, per contra, al model conegut com venecià, que respondria a la porta que presenta vidrieres laterals encaixades dins el mateix bastidor.⁹⁵ Les breus explicacions recollides en les anotacions de les factures sols faciliten saber, que en ocasions, anaven pintades a l'oli i eren completades amb perfils daurats. L'aspecte lleuger i elegant d'aquests tipus de tancaments interiors, emprats habitualment en estrades, sales o alcoves, contrastava amb l'aparença de les portes que franquejaven el carrer que eren ornamentades amb claus de ferro que adoptaven formes geomètriques, o la resta de portes dels interiors. A aquest primer model, referit a les portes dels interiors dels habitatges, cal sumar-hi aquelles altres realitzades en fusta massissa de noguera, quan anaven despullades de color i eren decorades amb riques talles que reproduïen un repertori de motius en boga en aquells moment –gerros, flors, petxines, etc. – però que tots ells eren herència del període anterior, emmarcats dins de plafons o quarterons de formes geomètriques, rectangulars o romboïdals, que coincidien amb els emprats en el mobiliari tradicional català. Al catàleg que s'acaba d'anunciar s'haurien d'afegir els models que anaven policromats, ja fossin amb talles com les anteriors i pintades d'un únic color, o les que incloïen en els seus plafons escenes com si d'un quadre es tractés.⁹⁶ Abans d'analitzar exemples concrets de portes s'ha d'advertir que, pel que fa al tema del

---

canvi de decoració sense fer malbé les peces desestimades, que podien ser emprades en altres portes d'estances secundàries.

⁹⁴ Vegeu Calzada Echevarría, A: *Diccionario clásico de Arquitectura y Bellas Artes*. Barcelona, Serbal, 2003.

⁹⁵ Vegeu *Diccionario de Arquitectura y construcción*. Madrid, Munilla-Lería ediciones, 2001.

⁹⁶ Malauradament, no estem en disposició d'indicar el seu origen, atès que surten del camp de l'antiquariat. Algunes, molt probablement, procedirien de la zona de la franja. He d'agrair molt especialment a la Sra. Lola Palau i a Albert Martí, de Palau Antiguitats, la seva generositat al deixar-me confeccionar bona part del catàleg iconogràfic de la present tesi doctoral amb peces del seu comerç, així com l'interès que han mostrat sempre per indicar-me cada nova peça que adquirien i que pensaven que podia interessar-me.

color, sorprèn en les *cases grans* la preferència pel blanc perla o nacrat, que caracteritzà la segona meitat del segle XVIII i que començà a imposar-se en la primera meitat del segle, abandonant lentament el gust pels colors més intensos com el blau o el vermell. Malgrat tot, encara es mantenen portes pintades de verd o blau amb perfils daurats, així com portes imitant les vetes dels marbrejats. Indistintament del motiu escollit per ornamentar cada una d'elles, estructuralment responen a la factura tècnica de bastidor i pannel amb plafons o quarterons, en ocasions amb els contorns o angles retallats, tal i com succeeix en moltes calaixeres del període, optant per una ornamentació de gerros amb flors, elements vegetals i formes de rocalla de gran esquematisme (vegeu imatges 27, 28 i 29). Altres, en canvi, opten per incloure com a motius decoratius dels plafons formes més sinuoses i lobulades (vegeu imatges 30, 31, 32, 33 i 34) que donaran pas, finalment, a contorns decoratius totalment inserits en l'estètica francesa de Lluís XV. En concret, la porta que presentem com a exemple, evidencia cert classicisme en la seva composició. Desafortunadament, la imatge del plafó superior sols deixa entreveure que l'escena entre dos individus es desenvolupa davant d'una construcció a manera de torre, on es recrea un espai natural. En canvi, en el plafó inferior, el pintor va recrear una conversa entre un home i una dona de vestimenta humil davant d'unes runes. A la resta de la porta, així com en l'altra cara, hi predomina el marbrejat i hi ha dos plafons amb contorns de rocalla.

Per finalitzar, i a manera de resum, entre els *remiendos* bàsics pels quals els particulars barcelonins contractaven els artífexs de la construcció, a més dels exposats, que correspondrien a un embelliment dels habitatges, no es poden deixar de citar els arranjaments dels desperfectes que afectaven l'estructura dels seus edificis, així com les tasques de manteniment constant. Com a feines comunes realitzades pels mestres d'obres de manera habitual hi havia la revisió dels sostres i teulats, la millora de les canonades d'aigües pluvials i el clavegueram, dels tirs de les xemeneies i la reforma d'escalas i corredors, conseqüència de la dinàmica de divisió dels immobles en més d'un foc. Entre les reformes que incidien en el grau d'embelliment i funcionalitat de

les estances s'han de recollir la construcció d'armaris encastats a la paret, la confecció de marcs per les xemeneies, algunes a la francesa, la substitució de baranes de fusta per altres de ferro tornejades, o la confecció d'estris per moblar la cuina com eren els escudellers, així com enrajolar les parets o posar noves piques de pedra, sense oblidar la construcció de gelosies per les finestres, els marcs d'alcova a la italiana, els florons i els quarterons de sostres i marcs de porta, l'emblanquinat o enrajolat de les parets de les estances⁹⁷ o la disposició d'arrambadors (vegeu annex documental: "Miscel·lània documental núm. 9"). I és que, a més dels arquitectes, mestres d'obres, fusters i pintors, no poden ser obviats en la planificació de l'espai domèstic el paper jugat per artífexs com els escultors, centrats en la seva labor d'embelliment final dels habitatges. Teresa Compte va demanar que li fessin un marc d'alcova amb talla entre altres feines,⁹⁸ i don Anton Alegre va pagar perquè el mestre d'obres *que dega formar un march per la alcoba ab sas motlluras, a imitació dels de fusta â la italina, y dit de guix, que quede del tot perfeccionat, que la ubertura per la comunicació de la alcoba a la recambra dega assentar un vestiments y en dita recambra dexar una obertura arrimada â la paret del cel ubert, y formar un balcó, assentaren ell un empit de ferro, y son vestiment y despues de repicades las parets dega emblancarlo de morter blanch.*⁹⁹ L'escultor, Carles Grau, en motiu del casament de la filla del noble Francesc de Marí, va realitzar un seguit d'intervencions d'embelliment de l'habitatge amb el fi d'adequar-lo a la posició social del client. Així, a més de fer mobles, va tallar un floró de guix en el centre del sostre del saló amb quatre targes en els angles i va realitzar ornaments d'escultura en el marc de l'alcova; finalment, a l'escala de la mansió va realitzar-hi dos plafons de

---

⁹⁷ Les parets anaven emblanquinades o enrajolades en ocasions amb imatgeria popular, com el quadre de Sant Antoni de rajoles de València, que Jaume Puig va col·locar a la cuina d'Agustí Colomines, teixidor de lli, en la casa que tenia en la part nova de la ciutat, en el carrer de l'Hospital, l'any 1739.

⁹⁸ A.H.P.B, Not. Ferrusola, Gerard. *Decimum tertium manuale omnium contractuum*. 1744-1745, Any 1745, fols. 5r-8r.

⁹⁹ A.H.P.B, Not. Rojas Albaret, Josep. *Undecimum protocollum ...diversorum contractuum*. 1751-1752, Any 1752, plec solt s/ fol.

pedra.¹⁰⁰ S'ha de destacar de manera especial, entre les demandes dels particulars, la fragmentació dels espais en més d'un foc, cosa que comportava necessàriament la reorganització de l'àmbit que ocupaven. La dinàmica en aquest sentit, tal i com havia detectat P. López a partir de l'anàlisi del cadastre dels anys 1717 i 1718 va ser essencialment la construcció de més focs o cuines per tal d'acollir nous grups familiars en un mateix edifici; conjuntura a la que la noblesa va sumar-s'hi ràpidament en entendre que la divisió dels seus immobles, incloent la pròpia *casa gran*, afavoria, i molt, la seva economia, mentre que els espais de representativitat restaven poc alterats. Així ho haurien cregut els hereus de Francesc de Sagarriga, comte de Creixell, que no van tenir cap inconvenient *debaxo de sus casas grandes han abierto y formado dos botigas*.¹⁰¹ Per tant, avançar que la primera transformació que la *casa gran* va sofrir, com a tipologia d'arquitectura domèstica privativa del braç noble barceloní, fou la pèrdua dels espais arran de carrer en transformar els llocs dedicats a magatzem en botigues i estudis en els quals, amb el temps, s'hi van afegir cuines que permetien convertir un espai de treball en petits habitatges independents.

---

¹⁰⁰ A.H.P.B, Not. Veguer Avellà, Félix. *Prima pars manualis contractuum et instrumentorum*. 1756-1757, Any 1757, fols. 125r-125v.

¹⁰¹ Op. Cita. 33.